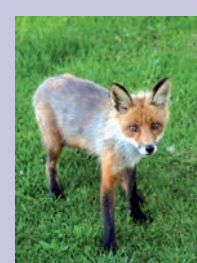

VÅRE
ROVDYR

Nr. 2/2009

Årgang 23

Forside:
Tillitsfull
rødrev i
Skogbygda.
Foto: Marius
Sjøli.

Bakside:
Kattugle.
Foto:
Marius
Sjøli.

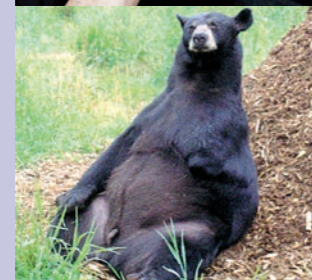
Side 36
DNA-analyser av
brunbjørn i Norge
2008

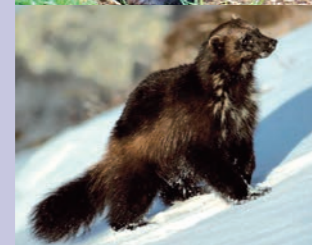
Side 42
Nærkontakt med
kattugle

Side 44
Steinar Lem in
memoriam

Side 46
Møte med svart-
bjørn

Side 50
Mer ulv – mer jerv?

Side 52 Ulv i Skandinavia vinteren
2008–2009

Side 54 Et langt liv i nordisk natur

Side 56 Vellykket kattuglebehandling

Side 58 Vandrefalk i Oppland
– korrigeret oversikt

Side 60 Årsmøtet 2009

Uakseptabel linje

Jeg vil begynne med noe så hyggelig som å rope et betinget hurra! Egentlig et kanskje litt nølende hurra? Jeg tenker på naturmangfoldloven som endelig ser ut til å få sitt berettigede og sårt tiltrengte liv. I følge en artikkel fra regjeringen 9. juni av miljø- og utviklingsminister Erik Solheim er det mye å juble for. Men hva med de truede rovdirene våre? Det er mitt fokus. Ambisjonene og målsettingene med loven er intet mindre enn at den gir oss mulighet til å stanse tapet av naturmangfoldet slik det er lovet både nasjonalt og internasjonalt innen år 2010. Altså innen neste år! Miljøvernministeren peker på at den første loven av dette slaget førte til at fjellreven ble fredet i 1930. Det blir nesten som å helle salt i såret og i ydmykhet minne om at fjellreven i dag er blant våre meste utrydningstruede pattedyrarter. Hvorfor er det slik?

For å trekke de store linjene peker ministeren på følgende: «Verdens naturmangfold utrykkes i et tempo som kan sammenliknes med tidligere masseutryddelser som da dinosaurerne døde ut. Arter som forsvinner er tapt for alltid. Tap av naturmangfold er en skade som ikke kan repareres. Derfor har Norge et krevende og ambisiøst mål om å stanse tapet av naturmangfold innen 2010. I Norge er i underkant av to tusen arter truet av utryddelse fordi leveområdene stykkes opp og forsvinner».

Vi behøver slett ikke å trekke de store linjene om hele verden, eller de to tusen artene som står på utryddingslista i Norge, for å peke på viktigheten av å ta vare på naturen og dens innbyggere. I dag finnes det eksempelvis færre ulver i landet enn det gjør av fjellrev! Dette til tross for millioninvesteringer for å få fjellrevbestanden opp på levedyktig nivå. Spesielt når det gjelder ulv skriker bondeorganisasjonene, Norges Jeger- og Fiskerforbund og det mest rovdyrfiendtlige politiske partiet – Senterpartiet – stadig høyere og bruker alle triks for å få arten bort fra våre skoger. Til tross for at ulven står på den nasjonale rødlista som kritisk truet. I skrivende stund er det flere steder i landet pågående ulvejakt. Grunnen er at myndighetene gir etter for press fra enkelte saueiere, jegere og skogeiere som stadig krever å få drepe flere

av våre rovdyr – slik at de kan ha elg, rådyr, hare og andre arter de selv jakter på helt for seg selv. At ulvene i realiteten hører hjemme her, er et felles eie for Norges befolkning, lever i våre skoger og spiser kjøtt slik de alltid har gjort, blir ikke akseptert. At sauene de har tatt er ytterst få, blir fordekt så godt som mulig. For ytterligere å illustrere den rå og uakseptable linjen som overnevnte rovdymotstandere legger opp til, vil jeg peke på det faktum at NRK Hedmark og Oppland den 15. juni kunne melde at Romedal og Stange sau- og geitavlslag har anmeldt miljøvernministeren for brudd på norsk lov, og for ikke å følge stortingsvedtaket om rovdyrsoner. Bakgrunnen er at sauebøndene ikke får lov til å skyte den unge ulvetispa fra Galven-reviret i Sverige som på sin ferd er kommet til Hedmark, hvor den angivelig har drept noen få sauer. Staten vil selvsagt utbetale Europas mest lukrative erstatning, men det hjelper lite. Denne ulven har finsk-russiske gener og er svært viktig for hele den skandinaviske stammen. Direktoratet for naturforvaltning er soleklar på at det er helt uakseptabelt å drepe ulven. Individet er viktig for dempe innavlsgraden i ulvestammen, og Stortingets mål om ynkelige tre ulveynglinger innenfor forvaltningsområdet for ulv bør vi snart kunne klare å oppnå. Også nestleder og stortingsrepresentant Trygve Magnus Slagsvold Vedum fra Senterpartiet krever ikke bare denne ulvetispa avlivet straks, men også en annen ulv som oppholder seg i området. Det poengteres at ulv ikke skal være utenfor ulvesonen. Denne sonen er som kjent en liten flekk på kartet som rovdymotstanderne fikk presset det ned til, og kun der skal landets tre ynglende ulvetisper få lov til å beholde livet sammen med sine familier. Sannheten som de unnlater å si og ikke tar hensyn til, er at forvaltningen og rovdyrforliket har slått fast at streifende ulv skal kunne bevege seg i fred. Myndighetene kan ikke etterkomme enkelte sauebønder og jegeres krav om å få plaffe ned enhver ulv som naturlig kommer streifende inn over landegrensa. Eller annen ulv som streifer ut fra flokkene og som går langt sørover, vestover eller nordover for den saks skyld.

Til tross for den mikroskopiske forekomsten av ulv, fortsetter rovdymotstanderne å kreve at arten skal utrykkes fra dette landet. Det gjenstår å se om naturmangfoldloven med sine store ambisjoner om prioritering av utrydningstruede arter blir etterfulgt og om tap av biologisk mangfold stanses innen 2010. For meg ser det ut til at den uakseptable fremgangsmåten rovdymotstanderne benytter seg av for både å rense landet for ulv eller redusere antallet av våre andre rovdyr dessverre fortsetter. Det samme gjelder også myndighetens politiske spill.

Birger Westergren

Spornøtt

Hvilken art har avsatt disse sporavtrykkene? Er det ulv eller jerv? Er det ekorn eller hare? Eller er det en annen art? Svaret får du på side 41.

Falsterbo 1-4. oktober

FVR arrangerer igjen høsttur for å bivåne rovfugltrekket over idylliske Falsterbo i Sør-Sverige. Vi satser trolig på å bruke privatbiler til og fra for størst mulig fleksibilitet. Overnatting torsdag-søndag (3 netter). Avreise torsdag formiddag. Det legges inn et avbrekk på Gätterön naturreservat i Varberg. Vi bor i fullt utstyrte campinghytter ved stranden på Foteviken stugby i Höllviken, ca. 1 mil fra Falsterbo. Bispising sørger hver enkelt for på stedet. Pris for overnatting er ikke klar og avhenger av hvor mange vi fordeler pr. hytte, men overstiger neppe 1.000 kr. totalt pr. person

Påmelding til FVR på tlf. 22232389 eller via epost til yk@fvr.no. Påmeldingsfrist 15. august.

Våre Rovdyr

utgis av
Foreningen Våre Rovdyr

Adresse
Foreningen Våre Rovdyr
Postboks 195
2151 Årnes

Ansvarlig utgiver
Foreningen Våre Rovdyrs
styre

Redaktør
Yngve Kvebæk
Maridalsveien 225 C
0467 Oslo
22 95 08 66
yk@fvr.no

Redaksjonsmedarbeider
Viggo Ree
vr@fvr.no

Sats & layout
Yngve Kvebæk

Trykk
Stens trykkeri as
Dilling

Web
www.fvr.no

ISSN 0801-4728

DNA-analyse av prøver samlet i Norge i 2008

Bioforsk Jord og miljø ved Svanhovd i Finnmark har også i 2008 samlet inn og analysert ekskrementer fra brunbjørn. Dette var første gang det ble samlet inn prøver fra alle områder i Norge der det tidligere har vært registrert hunnbjørn. Artikkelen er et utdrag fra Bioforsks rapport.

Av
Ingvild Warttiainen
Camilla Tobiassen
Henrik Brøseth
Siv Grete Bjervamoen
Hans Geir Eiken

På midten av 1800-tallet utgjorde trolig den norske bjørnbestammen 65 % av den totale skandinaviske bjørnbestammen og var estimert til mer enn 3000 individer (Swenson et al. 1995). På grunn av sterkt jakttrykk både i Sverige og Norge var bjørnen funksjonelt utryddet i Norge tidlig på 1900 tallet. I Sverige ble bjørnen fredet i 1930, mens Norge avvirket skuddpremie og fredet bjørnen på et langt senere tidspunkt (fredning i 1972). I Øst-Finnmark var trolig perioden der bjørn var fraværende i faunaen kortere enn lengre sør i landet, og bjørn ble igjen observert her på 1930-tallet (Wikan 1970, Swenson et al. 1995). Sør i Norge ble det påvist bjørn utover på 1980- og 1990-tallet (Wabakken & Maartmann 1994, Swenson et al. 1995, Swenson & Wikan 1996). Bjørnene som forekommer i Norge i dag tilhører bestander som har sine tyngdepunkter i våre naboland Sverige, Finland og Russland.

I Norge har populasjonsovervåkingen tradisjonelt basert seg på delvis rapportering av spor og observasjoner i tillegg til systematisk skaderegistrering og i Sør-Norge noe radiotelemetri (Wabakken et al. 1992, Wikan 1993, Swenson & Wikan 1996, Swenson et al. 1998, Persson et al. 2001, Sahlén et al. 2006).

Metoder basert på genomisk DNA-analyse har siden begynnelsen på 1990-tallet bidratt til overvåkingen av mange ville arter av pattedyr, også brunbjørn (Taberlet et al. 1995, Taberlet et al. 1997, Waits et al. 2000, Bellemain et al. 2005, Waits & Paetkau 2005, Kindberg & Swenson 2006). DNA-metoder som tar utgangspunkt i å ekstrahere DNA fra hår eller ekskrementer er spesielt nyttige, siden en kan samle slike data fra pattedyr med minimal forstyrrelse av dyrene.

I Sverige ble den første innsamlingen av sporprøver for genetiske analyser som ledd i populasjonsovervåking av brunbjørn gjennomført i Gävleborg & Dalarna i 2001–2002 (Schneider 2008), og basert på DNA-analyser og jegerobservasjoner ble bestanden i Sverige i 2006 estimert til ca. 2.550 bjørner for hele landet (Salhén et al. 2006).

Bestandsovervåking av bjørn basert på DNA-undersøkelser ble fra 2005 inkludert i Direktoratet for naturforvaltning (DN) Nasjonale overvåkningsprogram for rov-vilt. Prosjektets mål er å sikre innsamling av detaljert informasjon og kunnskap om geografisk utbredelse og bestandstørrelse av brunbjørn i Norge, og innebærer DNA-analyse av bjørneekskrementer og bjørnehår samlet inn fra hele landet. Årets rapport baserer seg på resultater fra innsamling av hår og ekskrement i deler av Hedmark (tidligere påviste områder), samt fylkene Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, Nordland, Troms og Finnmark. Tidligere er det utgitt tre rapporter i forbindelse med nasjonal overvåking av brunbjørn basert på genetiske metoder (Eiken et al. 2006, Eiken et al. 2007, Bjervamoen et al. 2008).

Dette var fjerde året med organisert innsamling av hår- og ekskrementprøver fra brunbjørn i Norge. For første gang ble det i samme sesong samlet inn prøver fra alle områder i Norge der det tidligere har vært registrert hunnbjørn. Totalt ble det analysert totalt 865 hår-, ekskrement- og vevsprøver som var samlet inn i 2008 gjennom det nasjonale overvåkningsprogrammet for brunbjørn. Resultater av DNA-analysen viste 120 ulike individer av brunbjørn i Norge i 2008.

Tabell 1. Fylkesvis fordeling av antall innsamlede prøver, og antall positive prøver fra Norge i 2008 (n=865).

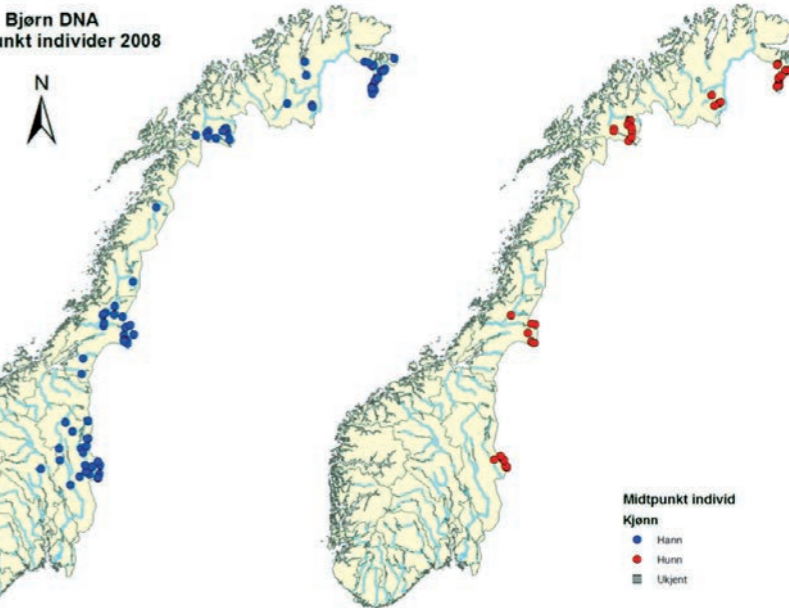
Fylke	Antall ekskrementpr.	Positive ekskrementpr.	Antall hårpr.	Positive hårpr.	Antall vevspr.*
Finnmark	276	141 (51 %)	74	51 (69 %)	2
Troms	96	70 (73 %)	30	21 (70 %)	0
Nordland	23	4 (17 %)	5	2 (40 %)	0
Nord-Trøndelag	197	84 (43 %)	16	12 (75 %)	1
Sør-Trøndelag	34	2 (6 %)	1	0	0
Hedmark	63	38 (60 %)	31	24 (77 %)	6
Sogn og Fjordane	5	0	0	0	1
Møre og Romsdal	3	0	0	0	0
Oppland	0	0	0	0	1
Totalt	697	339	157	110	11

* Alle prøver var positive

DNA-analysen

DNA-analysen viste at det var stor fylkesvis variasjon i prosentandelen positive prøver. Lavest var det i Sør-Trøndelag, der 6 % av ekskrementprøvene var positive og høyest i Troms der 73 % av ekskrementprøvene var positive (Tabell 1). Ved forrige organiserte innsamling i Midt- og Nord-Norge (2006) ble det gjennomgående observert lav andel positive ekskrementprøver (Bjervamoen et al. 2007; Eiken et al. 2007). Det ble da utført en genetisk test for å se hvor mange av de innsamlede prøvene som var fra rødrev. Denne testen viste at 17–25 % av det innsamlede ekskrementmaterialet var fra rødrev, og når disse ble trukket fra det innsamlede materialet var andelen positive prøver på et akseptabelt nivå, men under 50 % – med unntak for Troms (Bjervamoen et al. 2007). Materialet samlet inn i 2008 ble ikke testet for rødrev, det kan derfor verken bekrefte eller utelukkes at en del av de negative prøvene stammer fra andre arter enn bjørn. Ved siden av mulighetene for innsamling av ekskrement fra feil art kan det være mange årsaker til at en prøve er negativ. For eksempel er kvaliteten på prøven når den blir funnet i felt avgjørende for om det lykkes å ekstrahere DNA fra den, men dette er utenfor innsamlers kontroll. Vellykket ekstraksjon og rensing av DNA fra ekskrement kan i mange tilfeller være problematisk, blant annet på grunn av degraderingsprosessen som skjer i

	Totalt	Hann	Hunn
Finnmark	42	25	17
Troms	21	12	9
Nordland	2	2	0
Nord-Trøndelag	25	17	8
Sør-Trøndelag	1	1	0
Hedmark	27	21	6
Sogn og Fjordane	1	1	0
Oppland	1	1	0
Totalt	120	80	40

Figur 1: Geografisk fordeling av 120 individbestemte bjørn i Norge i 2008. Kart til venstre viser oversikt over hannbjørn (n=80), blå markering og kart til høyre viser oversikt over hunnbjørn (n=40), rød markering. Midtpunkt for alle individer som er registrert med mer enn en prøver er vist i kartet, unntatt for døde bjørner hvor fellingspunktet er vist.

tarmen, men dette ser ikke ut til å ha vært en avgjørende faktor for mange negative prøver i enkelte områder, da for eksempel prøver fra Troms ga 73 % positive ekskrementprøver og Hedmark 60 % positive ekskrementprøver. En kontrollerbar faktor som er med på å sikre tilfredsstillende kvalitet på prøven, er rask nedfrysing av prøver etter innsamling, og at prøvene forblir nedfrosset helt frem til mot-takelse på laboratoriet.

Antall individer, kjønnsfordeling og geografisk fordeling

Av de 865 analyserte prøvene ga 396 prøver tilstrekkelig informasjon til at identitet kunne bestemmes (fungerende prøver). Fra disse prøvene ble totalt 120 ulike bjørner påvist i Norge i 2008 – 40 hunnbjørn (33 %) og 80 hannbjørn (67 %).

Gjennom foregående innsamlinger i Midt- og Nord-Norge 2006 og Sør-Norge 2007 ble det til sammen identifisert 122 kjønnsbestemte individer, der områdene med hunnbjørn var begrenset til relativt små geografiske områder i Pasvik, Anárjohka, indre Troms, Lierne og Trysil

(Bjervamoen et al. 2008). På bakgrunn av dette ble innsamling i Hedmark begrenset til kommunene Trysil og Engerdal i 2008, mens det fra Midt- og Nord-Norge i 2008 ble samlet inn prøver på samme måte som i 2006 (Eiken et al. 2007). Resultatene fra 2008 viste at hunnbjørner fortsatt er begrenset til de samme geografiske områdene som påvist i foregående innsamlinger (se Figur 1 og Bjervamoen et al. 2008), men for to områder i Nord-Norge ble det i 2008 identifisert flere individer enn i 2006. I Troms ble det fra materialet samlet i 2006 påvist 9 individer (Eiken et al. 2007), mens det i materialet fra 2008 ble påvist 21 individer (Tabell 2). Det andre området det ble påvist flere bjørner i 2008 enn i 2006 var Finnmark. Her ble det i 2006 påvist 21 individer, hovedsakelig i Pasvik i Sør-Varanger og i Anárjohka i Karasjok og Kautokeino kommuner (Eiken et al. 2007). I 2008 ble det i Finnmark påvist 42 individer (Tabell 2). Også i 2008 var hovedvekten av individer i Finnmark lokalisert til Pasvik og Anárjohka, men også utenfor disse kjerneområdene ble det identifisert brunbjørn (Figur 1). Troms og Finnmark var de to fylkene som hadde jevnest kjønnsfordeling i 2008, begge med en svak overvekt av hannbjørn (57 % hannbjørn i Troms og 59 % hannbjørn i Finnmark).

I Nordland ble det i 2006 påvist 3 hannbjørner, mens det i 2008 ble påvist 2 hannbjørner (ikke de samme individene). I Nord-Trøndelag ble det i 2006 påvist 29 bjørner – 11 hunnbjørn og 18 hannbjørn – mens det var en nedgang i 2008 til 25 individer – 8 hunnbjørn og 17 hannbjørn. I Sør-Trøndelag var det også en nedgang i antall påviste bjørner fra 4 hannbjørn i 2006 til 1 i 2008 (se Tabell 2 & Eiken et

Tabell 2. Fylkesvis oversikt over antall og kjønnsfordeling av bjørner identifisert i Norge i 2008. Tabellen inkluderer 11 individer registrert død i 2008.

Kamera med bevegelses-sensor tok dette bildet av brunbjørner i forbindelse med et hårfelleprosjekt i Pasvikdalen i 2007. Foto: Bioforsk Svanhovd.

al. 2007). Totalt for Midt- og Nord-Norge (Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, Nordland, Troms og Finnmark) ble det i 2006 samlet inn 717 hår-, ekskrement- og vevsprøver, hvorfra 69 ulike individer av brunbjørn ble identifisert, mens det i 2008 ble samlet inn 755 prøver fra de samme områdene, hvorfra 91 ulike individer av brunbjørn ble identifisert.

I Sør-Varanger er det gjort årvisse innsamlinger av ekskrement og hår fra bjørn siden 2005. Analyser av dette materialet har antydning av sammenheng mellom innsats (antall prøver samlet) og antall individer identifisert (Wartiainen et al. 2008). Denne tendensen er også vist i de organiserte innsamlingene i det nasjonale overvåkningsprogrammet for bjørn. Sammenlignes størrelsen på prøvematerialet for de ulike fylkene fra innsamlingene i 2006 og 2007 (Eiken et al. 2007, Bjervamoen et al. 2008) med innsamlingen i 2008 (Tabell 1), ser en at det i de områdene der det har vært en endring i antall påviste individer også har vært en endring i antall prøver til analyse. Finnmark, Troms og Nord-Trøndelag kan her vises som eksempler. Fra innsamlingen i 2008 ble det samlet inn flest hår- og ekskrementprøver i Finnmark, totalt 352 prøver, og det var også her det ble identifisert flest individer (42 individer, Tabell 2). I 2006 ble det fra samme område samlet inn 239 prøver, og da ble det identifisert 23 individer. I Troms ble det i 2008 samlet inn 126 prøver, og 21 bjørner ble identifisert, mens det i 2006 ble samlet inn 33 prøver, hvorfra 9 individer ble identifisert (se Tabell 2 & Eiken et al. 2007). Materialet viser også eksempel på

at færre innsamlede prøver påviser færre individer; i Nord-Trøndelag ble det i 2008 samlet inn 214 prøver, og 25 individer ble identifisert, mens det i 2006 ble samlet inn hele 348 prøver, og 29 bjørner ble identifisert (se Tabell 2 og Eiken et al. 2007). Det er derfor sterke indikasjoner på at innsamlingsinnsatsen i bjørneområder, tiden investert til innsamling og det antallet prøver som samles, har sammenheng med antallet individer som identifiseres.

For Hedmark og Oppland ble det i 2008 ikke samlet prøver i hele fylket, så prøveantallet var i disse områdene betydelig lavere i 2008 enn i innsamlingen i 2007. Antall individer registrert i 2007 og 2008 er derfor ikke sammenlignbare. I 2007 ble det identifisert 5 hunnbjørner i Hedmark, alle lokalisert til Trysil kommune (Bjervamoen et al. 2008). Den ene av disse hunnbjørnene (HE47) lot seg ikke kjønnsbestemme i 2007, men ble gjenfunnet i materialet samlet i 2008, og lot seg da også kjønnsbestemme. I innsamlingen i 2008 ble det identifisert 6 hunnbjørn, også denne gangen var alle funn av hunnbjørn lokalisert til Trysil kommune (Tabell 2 og Figur 1). Innsamlingen og analysen i 2008 bekrefter derfor de 5 markerte binneområdene i Norge; Pasvik, Anárjohka, Indre Troms, Lierne og Trysil som første gang ble identifisert gjennom analyser i 2006 og 2007 (Eiken et al. 2007, Bjervamoen et al. 2008).

Gjenfunn

Av de 120 individene som ble identifisert gjennom den organiserte innsamlingen av hår- og ekskrement, samt vevsprøver fra brunbjørn i Norge i 2008, var 69 kjent fra

tidligere års analyser av DNA fra hår- og ekskrementprøver (58 %). Det ble totalt identifisert 40 hunnbjørn, og av disse var 26 kjent fra foregående års DNA-analyser (65 %), mens det av de 80 registrerte hunnbjørnene var 43 som var registrert et eller flere foregående år (54 %). DNA-analysen som den er presentert i denne rapporten gir ikke informasjon om reproduksjon og årlige ynglinger. Det kan derfor ikke dokumenteres hvor mange av de ukjente individene i 2008 som er årlige ynglinger.

De norske bjørnene er lokalisert til grenseområdene mellom Norge og Sverige, Norge og Finland og Norge og Russland (Figur 1), og det må derfor påregnes en god del vandring mellom landene. Vandring mellom Norge og Sverige i samme sesong ble påvist gjennom analyse av de svenske enkeltprøvene presentert i denne rapporten (individ NT6 ble registrert på begge sider av grensen i 2008). Det har også tidligere vært påvist vandringer mellom Norge og Finland og Norge og Russland i samme sesong (Smith et al. 2008). Et utvida samarbeid mellom de nordiske nabolandene og Russland i forhold til prøveinnsamling og analysemetoder vil kunne gi bedre oversikt over bjørnens vandring over landegrensene, og hvilke individer som vandrer.

Resultatene fra 2008 antyder at flere hunnbjørner (65 %) enn hannbjørner (54 %) registreres to eller flere sesonger i samme område, noe som kan gjenspeile forskjeller i habitatbruk og vandringsmønster hos hannbjørn og hunnbjørn, som blant annet studier fra Sverige har påvist (Dahle &

Swenson 2003, Støen et al. 2006). Det er i tillegg flere hannbjørner enn hunnbjørner som tas ut ved skadefelling og lisensjakt hvert år, og som av den grunn kan sees bort fra i sammenligninger mellom sesonger. Likevel var 58 % av all brunbjørn påvist i Norge i 2008 tidligere kjent, og de fleste ble i 2008 registrert innenfor samme geografiske område som tidligere registreringer. Ved gjentatte innsamlinger kan en derfor få et godt overblikk over antallet bjørner som er innom området i løpet av en sesong, og hvilke individer som er etablert i området, noe som tidligere er vist fra Pasvik, der man har gjort årvisse analyser siden 2005 (Wartiainen et al. 2008).

Konklusjon

Gjennom analyser av 865 sporprøver og vevsprøver samlet inn i Norge i 2008 ble det identifisert 120 ulike individer av brunbjørn – 40 hunnbjørner og 80 hannbjørner, hvorav 69 individer var kjent fra foregående års DNA-analyser av hår- og ekskrementprøver.

I flere av innsamlingsområdene var det en økning i antall innsamlede prøver og også en økning i antall individer registrert i forhold til foregående års organiserte innsamlinger. Dette tyder på at antallet identifiserte bjørner i bjørneområder er sammenhengende med innsatsen som investeres i prøveinnsamlingen.

Kjønnsfordelingen viste en overvekt av hannbjørn i alle fylker der begge kjønn var representert. Hunnbjørn ble påvist i Finnmark, Troms, Nord-Trøndelag og Hedmark fylker.

I alt 58 % av individene som ble registrert i 2008 var kjent fra tidligere års DNA-analyser. Systematisk innsamling og analyse over mange år ser derfor ut til å kunne gi et godt bilde på etablerte bjørner i et område.

DNA-analysene gir i dag ikke svar på slektskap og ynglinger. Undersøkelser av slektskap mellom individer og reproduksjon og analyser av populasjonsstrukturen bør derfor prioriteres for fremtiden.

Litteratur

Bellemain, E., Swenson, J. E., Tallmon, D. A., Brunberg, S., Taberlet, P. Estimating population size of elusive animals using DNA from hunter-collected feces: comparing four methods for brown bears. *Conservation Biology* 19:150–161.

Bjervamoen, S. G. & Eiken, H. G. 2007. *Populasjonsovervåkning av brunbjørn (Ursus Arctos) 2005–2008: DNA-test for rødrev (Vulpes vulpes) utført på brunbjørn-negative ekskrementprøver fra 2006*. Bioforsk rapport 74:1–12.

Bjervamoen, S. G., Eiken, H. G., Smith M., Brøseth, H., Aspholm P. E., Maartmann, E., Wabakken, P., Knappskog, P. M., Wartiaainen, I. 2008. *Populasjonsovervåkning av brunbjørn 2005–2008: Rapport for Sør-Norge, 2007*. Bioforsk rapport 52:1–44.

Dahle, B. & Swenson, J. E. 2003. Home ranges in adult Scandinavian brown bears *Ursus arctos*: effect of population density, mass, sex, reproductive status and habitat type. *Journal of Zoology* 260:329–335.

Eiken, H. G., Wikan, S., Smith, M., Jensen, L., Brøseth, H., Knappskog, P. M., Bjørn, T. A., Ollila, L. & Aspholm, P. 2006. *Populasjonsovervåkning av brunbjørn 2005–2008: Rapport for Sør-Varanger, Finnmark for 2004 og 2005*. Bioforsk rapport 62:1–18.

Eiken, H. G., Bjervamoen, S. G., Smith M., Brøseth, H., Wikan, S., Jensen, L., Knappskog, P. M., Bjørn, T. A., Ollila, L. & Aspholm, P. 2007. *Populasjonsovervåkning av brunbjørn 2005–2008: Rapport for Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, Nordland, Troms og Finnmark 2006*. Bioforsk rapport 47:1–29.

Kindberg, J. & Swenson, J. 2006. *Results from the genetic analyses performed on feces samples from bears in Västerbotten County, Sweden. Part II Population estimate*. Skandinaviska Bjørnprosjektet. Rapport 3–2006. 3 pp.

Persson, I.-L., Wikan, S., Swenson, J. E. & Myrsterud, I. 2001. The diet of the brown bear *Ursus arctos* in Pasvik Valley, Northeastern Norway. *Wildlife Biology* 7:27–37.

Sahleén, V., Swenson, J. E., Brunberg, S. & Kindberg, J. 2006. *Bjørnen i Sverige. En rapport från Skandinaviska Bjørnprosjektet till den svenska Rovdjursutredningen*. Skandinaviska Bjørnprosjektet Rapport 2006 – 4. 43 s.

Schneider, M. 2008. *Spillningsinventering av bjørn i Västerbotten län 2004*. Meddelande 6. Länsstyrelsen Västerbotten län.

Smith, M. E., Ollila, L., Bjervamoen, S. G., Eiken, H. G., Aspholm, P. E., Kopatz, A., Aspi, J., Kykkä, T., Ollila, T., Sulkava, P., Makarova, O., Polikarpova, N., & Kojola, I. 2008. *Final Report: Monitoring of the Pasvik-Inari brown bear population using hair snares*. Sluttrapport til Interreg Prosjekt: «Development of monitoring and research of the brown bear population in the North Calotte Area». Bioforsk Svanhovd. 9 s.

Støen, O.-G., Zedrosser, A., Sæbø, S. & Swenson, J. E. 2006. Inversely density-dependent natal dispersal in brown bears *Ursus arctos*. *Oecologia* 148:356–364.

Swenson, J. E. & Wikan, S. 1996. A brown bear population estimate for Finnmark County, North Norway. *Fauna Norvegica Ser. A* 17:11–15.

Swenson, J. E., Sandegren, F. & Söderberg, A. 1998. Geographic expansion

of an increasing brown bear population: evidence for presaturation dispersal.

Journal of Animal Ecology 67:819–826.

Swenson, J. E., Wabakken, P., Sandegren, F., Bjärvall, A., Franzén, R. & Söderberg, A. 1995. The near extinction and recovery of brown bears in Scandinavia in relation to bear management policies of Norway and Sweden. *Wildlife Biology* 1:11–25.

Taberlet, P., Camarra, J. J. & Griffin, S. 1997. Noninvasive genetic tracking of the endangered Pyrenean brown bear population. *Molecular Ecology* 6:869–876.

Wabakken, P. & Maartmann, E. 1994. *Sluttrapport for bjørn-sauprosjektet i Hedemark 1990–93*. NINA forskningsrapport 58:1–49.

Wabakken, P., Bjärvall, A., Franzén, R., Maartmann, E., Sandegren, F. & Söderberg, A. 1992. *Det svensk-norske bjørneprosjektet 1984–1991*. NINA oppdragsmelding 146:1–45.

Waits, L., Taberlet, P., Swenson, J. E., Sandegren, F. & Franzén, R. 2000. Nuclear DNA microsatellite analysis of genetic diversity and gene flow in the Scandinavian brown bear (*Ursus arctos*). *Molecular Ecology* 9:421–431.

Waits, L. & Paetkau, D. 2005. Noninvasive genetic sampling tools for wildlife biologists: A review of applications and recommendations for accurate data collection. *Journal of Wildlife Management* 69:1419–1433.

Wartiainen, I., Tobiassen, C., Bjervamoen, S. G., Smith, M. E., Wikan, S. & Eiken, H. G. 2008. *DNA-analyse av sporprøver fra brunbjørn, Øst-Finnmark 2007*. Bioforsk Rapport 127:1–28.

Wikan, S. 1970. Bjørn i Sør-Varanger. *Fauna* 23:85–101.

Wikan, S. 1993. Bjørnen i Nord-Norge. *Ottar* 196:17–24.

Yamamoto, K., Tsubota, T., Komatsu, T., Katayama, A., Murase, T., Kita, I. & Kudo, T. 2002. Sex Identification of Japanese Black Bear, *Ursus thibetanus japonicus*, by PCR based on Amelogenin gene. *Journal of Veterinary Medical Science* 64:505–508.

Rapportreferanse:

Wartiainen, I., Tobiassen, C., Brøseth, H., Bjervamoen, S. & Eiken, H. 2009. *Populasjonsovervåkning av brunbjørn 2005–2008: DNA-analyse av prøver samlet i Norge i 2008*. Bioforsk Rapport 58:1–34.

Lenke til rapporten (pdf):
http://www.bioforsk.no:80/ikbViewer/Content/46797/populasjonsovervåkning_bunbjørn_2008_bioforsk_rapport_58_2009.pdf

Ingvild Wartiaainen, Bioforsk Jord og miljø.
 Camilla Tobiassen, Bioforsk Jord og miljø.
 Henrik Brøseth, Norsk institutt for naturforskning.
 Siv Grete Bjervamoen, Bioforsk Jord og miljø.
 Hans Geir Eiken, Bioforsk Jord og miljø.

Bjørnebestanden i Sverige

I en fersk rapport fra Det skandinaviske bjørneprosjektet er den svenske bjørnebestandens tilvekst og størrelse estimert pr. 2008 – både fylkesvis og nasjonalt. Grunnlagsmaterialet har bestått av flere DNA-baserte inventeringer gjennom en årrekke samt observasjoner fra jegere i forbindelse med elgjakt. Beregningene omfatter de nordlige, tradisjonelle bjørneområdene – sør for disse er det forholdsvis lite bjørn som påvirker resultatene i liten grad.

Bestandstrenden er økende i Gävleborg (10,2 % tilvekst), Västernorrland (10 %), Jämtland (5,5 %) og Norrbotten (5,1 %), mens Dalarna og Västerbotten ikke har noe statistisk sikker tilvekst. Avskytingen har økt sterkt de senere årene, men alle effekter av dette kommer ikke fram av beregningen slik at den faktiske tilvekst kan være noe lavere.

Resultatene fra beregning av bestandsstørrelse pr. län var 286 bjørner i Dalarna, 528 i Gävleborg, 235 i Västernorrland, 998 i Jämtland, 272 i Västerbotten og 902 i Norrbotten. På nasjonalt nivå innebærer dette 3221 bjørner for 2008 med et konfidensintervall på 2950–3492 individer.

FrP: nei til ulv

Fremskrittspartiet tok et oppgjør med ulven på siste landsmøte og fjernet arten fra prinsippprogrammet der heter at partiet «ønsker et rikt plante- og dyreliv i Norge. Det bør søkes opprettholdt en bestand av jerv, bjørn og gaupe». Men altså ikke noen bestand av ulv.

Sp: nei til ulv

Senterpartiet har aldri likt ulv. I programmet heter det at partiet ikke vil «ha ynglingar av ulv i Noreg på lik line med innvandra artar som til dømes mårhund og villsvin». Til gjengjeld slår programmet fast at partiet ikke vil godta rovdryft på naturen.

Høyre: la naboene ta dem

Høyre er mindre bastante enn FrP og Sp, men er heller ikke komfortable med rovdryft. Det heter i stortingsvalgprogrammet at «Mulighetene for en felles forvaltning med tilstøtende regioner i våre naboland bør utredes». Det er en gammel kongstanke som er utredet en rekke ganger på nordisk nivå de siste 30 årene og har lidd nedslag hver gang. Denne ideen bygger på forhåpningen om at våre naboland tar over det meste av ansvaret for rovviltet i Skandinavia.

Østlig ulv i Norge

En hunn ulv fra Galven-reviret i Sverige har oppholdt seg i Norge siden 9. mai. Denne ulven er avkom av en ulv som er innvandret fra de tettere bestandene i Finland/Russland. Dermed kan hun ha en særlig verdi for hele den skandinaviske ulvbestanden. Fra ovennevnte dato har den vært i Hedmark og Akershus og har over noe tid oppholdt seg i et område i Stange der ulveskade på sau ble påvist. Direktoratet for naturforvaltning (DN) ba derfor Statens naturoppsyn (SNO) om å gjennomføre skremming av ulven for å unngå ytterligere skader i området. Etter at skremmeforsøk ble gjennomført av SNO den 11. juni kl. 18, forflyttet ulven seg minst 80 kilometer – hovedsakelig i nordlig retning og inn i Elverum kommune. Deretter beveget den seg igjen sørover i retning Stange. Etter en ny aktiv skremming den 16. juni forflyttet ulven seg sørover til Kongsvinger. Ulvens arealbruk tyder på at den blir begrenset av infrastruktur, dvs. veier, jernbane og bebyggelse. Fylkesmannen har ikke myndighet til å fatte vedtak om felling av denne ulven. På bakgrunn av DN's vurdering av ulvens verdi for ulvbestanden som helhet, er det DN selv som løpende vurderer hvilke tiltak som skal iverksettes. Så langt har felling ikke vært aktuelt. *Kilde: DN.*

Naturmangfoldlov

Etter en omfattende offentlig utredning i 2004 vedtok endelig Stortinget 16. juni i år naturmangfoldloven. Formålet er å ivareta mangfoldet av arter og naturtyper. Loven innebærer et betydelig fremskritt ved at utnyttelse av natur må baseres på hva det biologiske mangfoldet tåler. Offentlige beslutninger som berører formålet med loven skal bygge på rimelig vitenskapelig kunnskap om bestandssituasjon, naturtypers utbredelse og økologiske tilstand og effekten av påvirkninger. Loven nedfeller utvelgelse av prioriterte arter som skal beskyttes. Det er for øvrig også satt forvaltningsmål for arter og naturtyper. Et utvalg naturtyper skal vernes og verneområder skal beskyttes mot skadelig virksomhet også utenfor vernegrensene. Dessuten skal fremmede arter forhindres i å etablere seg – dog med visse begrensninger som tilgodeser landbruket. Sentrale deler av loven omfatter dessverre ikke havområder utenfor 12 nautiske mil og unntar derfor mye av oljevirksomheten. Samlet sett er likevel loven et stort løft for bevaring av natur og naturmangfold i Norge, og det er mange grunner til å kalle dette en milepæl i norsk naturvern. Loven trer i kraft 1. juli.

Gaupemål nådd i alle regioner

En ny rapport fra det nasjonale overvåkingsprogrammet for rovvilt viser at samtlige forvaltningsregioner for rovvilt nå har nådd nasjonalt fastsatt bestandsmål for gaupe. Alle forvaltningsregionene har dermed myndighet til å fastsette kvote for jakt på gaupe inneværende jaktår, i motsetning til sist jaktår hvor de to nordligste forvaltningsregionene ikke hadde myndighet. *Kilde: DN.*

Ingen felling av Osdalflokken

Miljøverndepartementet besluttet 17. juni å opprettholde Direktoratet for naturforvaltning vedtak om avslag på søknad om uttak av ulvene i Osdalsreviret. Departementet presiserer at det er ulveflokkens områdebruk relatert til skadesituasjonen som er utslagsgivende for departementets opprettholdelse av vedtaket. Dersom eventuell endring i revirgrenser medfører et skadepotensial utover det som kan anses akseptabelt, og det ikke finnes andre tilfredsstillende løsninger, vil miljøforvaltningen kunne fatte vedtak om skadefelling.

inviterer til

NASJONAL KONFERANSE OM ROVVILT, BEITEDYR OG SAMFUNN

29-30.oktober 2009

Sted: First Hotel Victoria, Hamar

Foreløpig program

Torsdag 29. oktober:
Erfaringer fra rovviltregion 4 v/ leder av rovviltnemnda Eirik Milde
Rovviltnemndene i dagens rovviltforvaltning v/ Norges Naturvernforbund
Presentasjon av et forebyggende tiltak i Oppland – ikke fastsatt
Gaupejaktas påvirkning på gaupebestanden v/ Erlend Nilsen, Scandlynx
Jerven – og en verden i endring v/ Roel May eller Roy Andersen, Norsk institutt for naturforskning
Fokus på rovviltregion 8 v/ rovviltneemndsleder Willy Ørnebakk
Reinnæring vs. rovvilt i Sverige v/ Helen Larsson, Svenska Samernas Riksförbund
Paneldebatt og oppsummering

Fredag 30. oktober:
Økoturisme med basis i store rovdryr? v/ Spydspissen Villmarksopplevelser
Folk til fots i møte med bjørn – erfaringer fra forstyrrelsesforsøk overfor ville bjørner v/ Gro Kvelprud Moen, UMB/
Det skandinaviske bjørneprosjektet.
Forvaltning av elg i ulverevir v/ Olof Liberg, SKANDULV/Grimsö forskningsstation.
Ny svensk rovviltforvaltning v/ Susanna Löfgren, Naturvårdsverket
Siste nytt fra nasjonal rovviltforvaltning v/ Knut-Morten Vangen, Direktoratet for naturforvaltning
Paneldebatt og oppsummering

Det tas forbehold om mindre endringer.

Pris:
Pris for helpensjon m/ en overnatting: ca. kr. 1500–2000. Alternativ billig overnatting og middag: ca. kr. 1200–1300. Pris for dagpakke: ca. kr. 500–1000 avhengig av dag og måltider. Eksakte priser fastsettes i juli/august.

Mer info eller påmelding på www.naturutvikling.no, epost lisbetba@online eller telefon 93287255.

Konferansen arrangeres i samarbeid med Foreningen Våre Rovdyr, Norges Naturvernforbund, Fylkesmannen i Hedmark, Fylkesmannen i Oslo og Akershus, Fylkesmannen i Oppland m.fl.

Ny rovdrypolitikk i Sverige

Den svenske regjeringen har lagt fram et forslag til Riksdagen om ny rovdryforvaltning. Man har åpenbart skjelet til den norske løsningen, men deler inn landet i bare tre rovviltregioner. I hver av dem skal det utarbeides retningslinjer for rovviltforvaltningen og en gruppe under ledelse av en av landshövdingene (fylkesmennene) skal fungere som samordningsorgan. Hvert enkelt fylke får en viltforvaltningsdelegasjon som får beslutningsrett om bl.a. jakt på rovvilt, men som i motsetning rovviltneemndene i Norge vil bestå av både politikere og organisasjoner. Delegasjonene sorterer under länsstyrelsene (Fylkesmennene). Naturvårdsverket som tilsvaret Direktoratet for naturforvaltning mister en del ansvar og oppgaver til länsstyrelsene og viltforvaltningsdelegasjonene i tråd med innretningen i forslaget om mer lokal/regional innflytelse. På lignende vis som i Norge er eller blir det fastsatt nasjonale minimumsmål som skal sikre nasjonale og internasjonale forpliktelser. Regjeringens forslag skal behandles av Riksdagen til høsten.

Forslaget legger også en del føringer på bestandsmål, bl.a. at ulvbestanden i Sverige ikke skal overstige 210 individer, og at bestandsmålet for gaupe tillates å ligge under de tidligere fastsatte 300 ynglinger (1500 individer). Dette innebærer eksempelvis en relativt intensiv ulvejakt i vårt naboland. I tillegg legger forslaget opp til import av østlig ulv for å bedre den genetiske situasjonen hos ulven i Skandinavia.

Svenska Rovdjursföreningen sammen med bl.a. WWF-Sverige og Svenska Naturskyddsföreningen er sterkt kritiske til deler av forslaget og skriver at «Omfattende jakt på Sveriges fåtaliga vargar kan bli verklighet i Sverige redan kommande vinter...». Videre at «Den licensjakt på varg som föreslås...har ingen vetenskaplig grund och strider mot de internationella åtaganden som Sverige har förbundet sig att följa.» Om følgene av forslaget skriver organisasjonene at «Regeringens proposition kommer att polarisera rovdjursdebatten ytterligare och det är beklagligt att regeringen inte har tagit den unika

möjligheten att ta ett långsiktigt grepp om rovdjurspolitiken. Av miljöministerns påstådda ambition 'att föra de olika legitima intressena i rovdjursdebatten närmare varandra' syns inga spår. Istället har regeringen ignorerat de viktigaste inspelerna från landets naturvårdsorganisationer, liksom från flera tunga vetenskapliga remissinstanser som Artdatabanken, Centrum för biologisk mångfald samt Stockholms och Uppsala Universitet. Regeringen lägger en proposition som i det närmaste är att likna vid en beställningsprodukt från landets inflytelserika jägarkår». Konklusjonen er at «Forslaget om licensjakt på varg i syfte att begränsa stammen – som kommer precis innan Sverige tar över ordförandeklubban för EU – går emot kraven i EUs naturvårdslagstiftning som Sverige har skyldighet att efterleva. En förutsättning för licensjakt – om sådan överhuvudtaget är förenlig med art- och habitatdirektivet – är att arten ifråga uppnått gynnsam bevarandestatus. Dit är det långt för den svenska vargstammen.»

Svar på spornøtt (side 35)

Dette er sporavtrykk etter en liten jente som har lekt i fuktig sand. Foto: Paul Granberg.

Hedmarksulver lever farlig

Det er utstedt fellingstillatelse på tre ulver i Hedmark i juni 2009 (pr. 21/6). Radiomerkede

dyr er uttatt, hvilket forhåpentligvis berger et genetisk viktig individ i samme fylke.

PÅ SPORET AV DE FIRE STORE

De store rovdryene var i lengre tid så sjeldne i Norge at den praktiske kunnskapen om dem nesten gikk tapt. Målet med boka er å gjenetablere kunnskapen og relatere den til forskning og forvaltning. Dette er en bok om spor, tegn, atferd og levested hos bjørn, ulv, jerv og gaupe.

- Alle sportegn fra sporavtrykk til bevegelsesmønstre, ekskrementer, hi og yngleplasser, byttedyr og håndtering av byttedyr samt revirmerkinger.
- Utbredelse og vandringsmønstre – hvor og når man finner sportegn og hvilke sportegn som er vanlige.
- Grunntrekkene i forvaltningen av store rovdry. Oppgavefordeling, forvaltningsmål og regelverk. Prosedyrer for dokumentasjon av spor og skader på husdyr.

Boka er relevant ved kurs i viltforvaltning ved videregående skoler, universiteter og høyskoler. Den er et verktøy for lærere, veiledere, guider, forvaltere, husdyrereiere, jegere og fiskere.

ARNE J. MORTENSEN (red.) har arbeidet med store rovdryr siden tidlig på 1980-tallet og er cand.scient. fra Universitetet i Trondheim. Han har skrevet popularvitenskapelige artikler, utredninger og rapporter og arbeidet som frilansskribent og fotograf. Fra 1992 til 2005 arbeidet Mortensen som rovviltkonsulent, og har siden 2005 vært ansatt i Statens naturoppsyn. Tidligere bøker: *Reisen til Denali* (2002) og *Viltreiners rike* (2005, sammen med Trond Are Berge).

Medlemspris Foreningen Våre Rovdyr kr. 380 + porto ved bestilling hos Arne J. Mortensen, 2635 Tretten. Tlf. 48073752. Epost: ajomorte@online.no

Nærkontakt med kattugle

Tekst og foto: Atle Knag

For flere år siden satte vi opp en uglekasse ved hytta vår, det vil si jeg håpet det skulle bli det. Den var laget etter mål til kattugle. Ett år var det stør som hekket der. Innflygningshullet er 11,5 cm i diameter, så de hadde god plass på vei inn og ut.

I februar 2008 hørte vi for første gang lyden av kattugle ved hytta. Dette syntes vi alle var veldig artig. Vi håpet at den som lokket ville finne seg en make og hekke i kassen. Ved senere turer til hytta så vi imidlertid ingen aktivitet der.

Om morgenen den 26. mai skulle vi ha besøk av snekkere for å rehabilitere et uthus som ligger bare tjue meter fra kassen. Jeg

spiste frokost klokken seks ute på terrassen med utsikt til Hemnessjøen. Der så jeg en kvinand i sjøen. Den lettet og fløy en runde, mens den økte høyden inntil den tilsynelatende fløy rett bort til fuglekassen. På grunn av flere trær kunne jeg ikke se kassen fra der jeg satt. I følge retningen og høyden følte jeg meg helt sikker på at den fløy til kassen. Etter ett par minutter kom den i retur til vannet. Ja vel, tenkte jeg. Så blir det ikke ugle i år heller.

Dagen gikk med mye banking og saging. På kvelden så jeg plutselig at det var noe grått i åpningen på kassen. Da jeg fant fram kikkerten, så jeg ett grått «troll» som stakk hodet ut av hullet. Det var definitivt ingen

and, men en kattugleunge. Dagen etter var hodet i åpningen igjen flere ganger.

Den 28. mai møtte jeg plutselig på den – sittende i ett tre i ansiktshøyde. Jeg hentet fotoapparatet og tok bilder av den. Den syntes antagelig at jeg var for nærgående, så den fløy noen meter i nedoverbakke og havnet i vannet helt ved land. Jeg ville hjelpe den, og løftet den opp av vannet. Da fløy den ut av hånden min og *utover* vannet 3–4 meter før den landet. Hodet var så vidt over vannet. Den begynte å bakse med vingene – først mot land, men så snudde den og satte kursen videre utover.

Jeg gikk da vekk derfra – ut av syne for ugleungen – men jeg hadde den under oppsikt. Den kom seg da etter hvert inn til land hvor den ble stående på strandkanten. Den frøs så den skalv. Det var ikke akkurat badetemperatur i vannet. Heldigvis var det bra vær med sol. Senere på dagen satt den sammen med et søsken.

I løpet av dagene som fulgte beveget de to ungene seg lenger og lenger vekk, men de holdt sammen. En voksen ugle ble observert en gang av sønnen i huset. Utpå høsten skiftet vi ut reirmaterialet i kassen. Da viste det seg at det lå en død ugleunge inne i underlaget. Den var ikke synlig fra oversiden.

Medlemmenes rovdyrbilde

Vi oppfordrer medlemmene til å presentere ett eller flere fotografier av en minnerik og dokumentert rovdyr-opplevelse. En kortfattet tekst må følge med for å gi leserne en bedre forståelse av fotomaterialet. Det kan være et fotografi av et rovdyr ute i naturen, et interessant rovdyrspor i f.eks. snø, sand eller bløt jord – eller en liten serie med bilder som viser en annen spesiell rovdyropplevelse. Rovpattedyr står i fokus i Foreningen Våre Rovdyrs

arbeid, men det kan like gjerne være fotografier av rovfugler, ugler eller seler. Fellesbetegnelsen for disse artene er rovdyr eller rovvilt. Med dagens digitale fotoverden har mulighetene blitt mange for de som er interessert i dyrelivet i vår natur og som har et våkent blikk for det som foregår ute i terrenget. Har du et spesielt rovdyrbilde du vil dele med foreningens medlemmer gjennom tidsskriftet, så send det sammen med en tekst til redaktøren.

Vi har mistet Steinar Lem

Av Viggo Ree

Den 29. april gikk en av vår tids største miljøforkjempere ut av tiden. Bare snaue to måneder tidligere hadde Steinar Henning Lem fått beskjed om at han hadde kreft i bukspyttkjertelen med spredning. Han var realistisk i forhold til den alvorlige diagnosen, og gjennom mediene sto han fram og berettet om livet og døden. Utrolig nok hadde han også krefter og pågangsmot nok til å skrive debattinnlegg og la seg intervjuet helt til det siste.

Steinar var opptatt av helheter og sammenhenger. Hans bakgrunn som cand. philol. fra Universitetet i Oslo – med nordisk hovedfag, psykologi og filosofi – dannet en solid plattform for hans senere engasjement for miljø saker. Allerede som 22-åring debuterte han med den skjønnlitterære boken *Signaler*, noe som ble belønnet med Tarjei Vesaas' debutantpris. I dette forfatterskapet kom hans kritiske holdninger til forbruker- og vekstsamfunnet til syne. Etter hvert ble han en markant talsmann for naturen og de store forskjellene mellom den rike og fattige verden. Det meste av sitt yrkesaktive liv var Steinar knyttet til organisasjonen Framtiden i våre hender, der han særlig satte fokus på materialismen og overforbruket i det kapitalistiske samfunnssystemet.

Gjennom sitt arbeid som informasjonsmedarbeider, informasjonsleder og talsmann for Framtiden i våre hender ble Steinar en av våre mest markante miljøverpersonligheter. Hans retoriske evner var fabelaktige, og budskapet ble framført med kraft, presisjon og mot. Det var en fryd å lytte til hans fantastiske formuleringer og presiseringer, gjerne ispedd sarkasme og ironi. Han trollbandt sine tilhengere og naglet sine motstandere i debatter om biologisk mangfold, livsstil og urettferdighetene på denne kloden. Steinar ble derfor ikke overraskende oppfattet som en puritanist og dommedagsprofet blant en del mennesker. Men skal man få til forandringer i denne verden må noen gå foran og vise vei. Der hvor alle tenker likt skapes ingen nye tanker. Noen må sørge for de upopulære tankene og formidle dem. Det skaper ofte motstand hos en del mennesker, men som vi har sett endres folks holdninger sakte og sikkert. Steinar var en person som tenkte nytt. Derfor samlet folk seg og lyttet hver gang han holdt foredrag, ble intervjuet eller deltok i debatter.

Med sitt brennende engasjement for miljøet kom også Steinars klare forståelse for økologi og naturprosesser. Han ble derfor også en forsvare av dyrelivet, spesielt var han opptatt av de store rovdyrene og andre truede arter. Dette var årsaken til at det etter hvert ble en nær

kontakt mellom Foreningen Våre Rovdyr og Framtiden i våre hender. Steinars innsats for særlig gaupe, bjørn og ulv ble lagt merke til. I tilknytning til ulvemassakren i Østerdalen skrev han bl.a. følgende i et debattinnlegg i *Aftenposten* den 17. oktober 2002:

Og én røst høres ikke i debatten. Ulvens. Ulv har også følelser, men skriver ikke kronikker i Aftenposten. Mennesket er dommer i egen sak, og fordi dyr er tause, blir menneskesentreringen monolitisk. Fra ulvens synspunkt kjenner menneskets blodtørstighet og grusomhet ingen grenser. Aldri blir ulvene få nok. Lidelsene i form av tapte familiemedlemmer eller den brutale helikopterjakten, blir ikke skildret innenfra.

En høstdag i 1997 tok jeg med Steinar på en tur til svenske rovdymarker i håp om å få vist ham bjørn. Etter å ha vært en talsmann for denne arten gjennom mange år ville det vært mer enn fortjent om han kunne få oppleve vill brunbjørn i naturen. Under bilturen framførte Steinar bibelsitater i timesvis. Han hadde fordypet seg i ulike religioners skrifter for å kunne sette fundamentalister av ulike slag på plass i debatter. Vi var også innom barskogsvern og moderne skogsdrift. Steinar framførte i denne sammenheng blant annet en leder i en av landets største aviser der redaktøren gikk imot barskogsvern. Hele lederen kunne han på rams. Da han kom til en setning om urskogen som ville bli så tett at selv ikke elgen ville komme fram, var det med et snev av gemyttelig forakt på leppene! Turen ble vellykket, og jeg glemmer ikke Steinars strålende ansikt da han så sin første bamse beite bær i det vakre høstterrenget.

Steinars barndom var ikke lett. Hans beste venn var katten Mio. I tillegg hadde han bøkene, som han fordypet seg i. Det var først i voksen alder at et sosialt liv med venner og bekjente utfoldet seg. Min kontakt med Steinar kom først og fremst gjennom naturvernarbeidet. Han deltok i mange sosiale sammenkomster, også i rovdyr sammenheng. Her inspirerte han alle med sine taleevner og utadvendte framferd. Og her hygget han seg på lik linje med alle andre i festlige lag. I voksen alder traff han Gunn Hild. De giftet seg i 2002, og fikk året etter tvillingjentene Erle og Tina. Jeg husker med glede Steinars

Familiereisen Steinar Lem sammen med tvillingjentene Erle (t.v.) og Tina og sin kone Gunn Hild under en samling på Lierskogen den 25. februar 2006. Foto: Viggo Ree.

Steinar Lem studerer brunbjørn gjennom teleskop den 10. oktober 1997 i svenske rovdymarker. Det var en svært tilfreds miljøtalsmann som for første gang kunne iakta en vill bamse i naturen denne dagen. Foto: Viggo Ree.

oppofrende og lett stressete farsrolle ved matbordet i hjemmet på Svartskog slik at barna skulle få i seg det de skulle av føde og drikke – mens samtalen de tre imellom dreide seg om klassisk musikk og naturen.

Steinar ble revet bort fra oss alle på en brå og uvirkelig måte. I hans siste e-post til meg i slutten av mars, der han redegjorde for den alvorlige kreftdiagnosen, ba han meg intensivere kampen for de skandinaviske rovdyr og norsk natur. Og han fortsatte med å gi uttrykk for fortvilelse og frustrasjon over at bestemte politiske og næringsstilknyttede grupperinger i vårt samfunn ikke vil la andre og bedre skapninger leve der de hører hjemme.

Avskjeden med Steinar fant sted i Trefoldighetskirken i Oslo den 8. mai. Det var et hav av blomster og mennesker som ønsket å ta farvel, og Erik Damman og miljøvernminister Erik Solheim var blant de som talte ved bålet. I minnestunden i den fullsatte store salen i Ingeniørenes hus senere på dagen var det nesten 20 fra familie og arbeids- og vennekretser som ville hedre Steinar med taler, diktopplesning, sang og musikk. På denne sorgtunge fredag sto jeg tidlig opp og gikk ut i hagen på Røyse for å se hva morgenen ville bringe av naturopplevelser. Mens jeg sto og lyttet til fuglesangen kom en rødrev ruslende på

ødeengen sør for huset. Jeg hadde ikke sett arten i området siden midtvinter. Reven stoppet ikke før den var like ved meg. Den sto en stund og tittet rolig på meg. Deretter forsvant den inn i skogen. Jeg inkluderte denne opplevelsen i min minnetale som en symbolsk siste takk og hilsen fra rovdirene i skogen til Steinar og hans livsverk.

Under Foreningen Våre Rovdyrs årsmøte på Malungen i Stange den 9. mai ble Steinar hedret med minneord og ett minutt stillhet. Om han hadde levet ville han ha fylt 58 år denne dagen. Tankene går spesielt til Steinars tre etterlatte på Svartskog. Tapet av en kjær ektefelle og far er stort. Norge har mistet en av sine fremste talsmenn for natur og miljø. Vi i Foreningen Våre Rovdyr er takknemlige for hans idealistiske engasjement og storslagne livsinnsats og for det vi fikk oppleve sammen gjennom en årrekke. På vegne av vår forening og dens medlemmer lyser jeg fred over Steinars minne.

Steinar Lem slik hans venner vil huske ham – med sitt årvåkne blikk og vinnende vesen. Her under et sosialt lag i Hole den 17. juni 2000. Foto: Viggo Ree.

Svartbjørnunger fødes i januar og februar, mens moren ligger i hi. Det er vanligvis 2 eller 3 unger per kull, men 1–6 er mulig. Morsmelken består av en tredjedel fett, og ungene vokser derfor svært fort. Om sommeren vennes de gradvis til vanlig bjørnekost som består av 85 % planter (hovedsaklig nøtter, bær, frø og røtter).

Til besøkernes store fryd bestemte denne unge bjørnen å ta seg en lur på trappa opp til besøksplattformen. Så lenge man holder en viss avstand til dyrene, ignorerer de menneskene fullstendig, og oppfører seg som om de skulle vært helt alene ute i villmarka.

Møte med svartbjørn

Tekst og foto:
Tyra Meininger Saudland

Helt nord i Minnesota i USA, en times tid fra den kanadiske grensen, ligger Vince Shute Wildlife Sanctuary (VSWS). Jeg hadde vært på utkikk etter et sted å samle praktisk erfaring innen naturforvaltning, og da spesielt innen noe som særlig interesserte meg: rovdyr.

Som masterstudent ved studiegangen Sustainable Resource Management ved Technische Universität München (TUM) i Tyskland, var praksis på minst to måneder plikt, og da mitt fordypningsområde er forvaltning av dyreliv, hadde jeg en klar idé om hva jeg lette etter. Vinteren 2008 fant jeg på internett hjemmesiden til The American Bear Association (ABA), en ideell ikke-profit organisasjon som driver VSWS – og alltid er på utkikk etter frivillige. Jeg sendte inn en søknad om en to-måneders praksisplass, og samme sommer var jeg på vei vestover for å jobbe, bo og leve ute i skogen sammen med en håndfull andre frivillige og ca. 80 svartbjørn *Ursus americanus*.

Et unikt sted

VSWS ligger nær tettstedet Orr, og er et relativt lite område på 520 acres (tilsvarende drøyt 2 km²) bestående av typisk bjørnehabitat som ospeskog, sedersump, marsk og enger. I tillegg til de mange bjørnene, er VSWS også hjem til et forbausende rikt dyreliv: alt fra elg, hvithalehjort, ulv, kanadagaue og rødgaue til mindre dyr som amerikabeaver, mink, ugler, amerikamår og spurvefugler – samt det amerikanske nasjonalsymbolet hvithodehavørn. ABA ble grunnlagt i 1995, og organisasjonens formål er å fremme en bedre forståelse av svartbjørn og annet dyreliv gjennom undervisning, observasjon og erfaring. Titusenvis av besøkende tar turen opp til nordlige Minnesota hver sommer for å iakttas og fotografere de mange ville bjørnene på området. Dette unike stedet gir de besøkende muligheten til å observere den sky svartbjørnen og dens naturlige væremåte.

Den viktigste oppgaven de frivillige har er undervisning. Mens de besøkende blir busset fra parkeringsplassen ned til observasjonsområdet med besøksplattformen, blir det gitt en introduksjon om VSWS og stedets historie, og de besøkende blir bedt om å forholde seg rolig for ikke å skremme dyrene. På plattformen er det til enhver tid flere frivillige som svarer på spørsmål, forklarer bjørnens væremåte og gir informasjon om svartbjørn til de besøkende. De aller fleste mennesker som kommer til VSWS er forbauset over det de ser og erfarer: at mennesker kan bevege seg fritt mellom bjørnene, uten at disse angriper. Frykt for rovdyr er instinktivt i mennesker, men ved å se at svartbjørn ikke er en naturlig fiende for oss, og ikke «jakter» på mennesker, kan de fleste lære å overvinne denne frykten og erstatte den med sunn respekt og fasinasjon.

VSWS åpner for sesongen i slutten av mai og stenger rundt 1. september. De besøkende er så godt som garantert å se bjørn da ca. 40–50 dyr oppsøker området gjennom hele sesongen – og da spesielt i august. Svartbjørnen er mest aktiv tidlig om morgenen og sent om kvelden – derfor åpner VSWS dørene klokken 5 om ettermiddagen og stenger når det blir mørkt. Gjennom hele sesongen er det så mange som 10–15 frivillige som jobber på området – opp til ti timer om dagen i 6 eller 7 dager i uken. De aller fleste er studenter på semesterferie, men det er også en del godt voksne frivillige som returnerer for en uke eller to – år etter år.

Bjørnemannen

Det hele startet i 1930-årene med Vince Shute, en tømmerhogger fra området. Han hadde en liten leir for tømmerhogst der hvor VSWS nå er, hvor han bodde og jobbet sammen med en gruppe ansatte. Som så mange andre hadde også Vince Shute et bjørneproblem: svartbjørn luktet maten han og arbeiderne tilberedte, og kom ofte inn i leiren – og til og med inn i bygninger – for å

Denne unge bjørnen (ca. 18 måneder gammel) er ikke helt sikker på om han tør våge seg ned på enga sammen med de store hannene – og venter like godt i et tre til kysten er klar. Svartbjørner har veldig strengt hierarki seg imellom, med ett-åringer nederst og gamle hanner øverst på rangstigen.

Det første en bjørnemor lærer ungene sine om våren er å søke tilflukt i trær. Så snart hunnen lukter eller hører noe som kan være farlig, vokaliserer hun til ungene med en guttural klikkelyd og beordrer dem opp nærmeste tre.

hente seg en godbit. Løsningen på problemet var rett og slett å skyte enhver bjørn som kom innenfor skuddhold!

Etter noen år var situasjonen ikke blitt det spor bedre, og Vince tenkte i sitt stille sinn at det han gjorde ikke løste hans problem i det hele tatt. Han ble plutselig klar over at bjørnene ikke var slemme, de var bare sultne! Vince begynte så med en ny strategi: han plasserte mat ute i skogen, borte fra leiren, og håpet at bjørnene ville la ham være i fred. Vince hadde gjettet rett, bjørnene foretrakk den lett tilgjengelige maten de fant borte fra leiren fremfor den som var låst inne i bygninger, og aldri mer brøt en bjørn seg inn i leiren til Vince. Etter hvert som årene gikk, ble Vince mer og mer fasinert av disse stolte, sky dyrene og de ble rett og slett hans familie. Vince ble kjent i området som bjørnemannen, og folk reiste lange veier for å besøke ham og se disse utrolige dyrene i deres naturlige habitat.

Om høsten spiser svartbjørnen mellom 15.000 og 25.000 kalorier i opp til 20 timer om dagen for å oppnå en kroppsvekt høy nok til å overleve vinteren i hi. På denne tiden av året kan man observere bjørner sittende i «buddha-stilling», muligens for kjøle ned magen og hvile seg litt mellom all spisingen.

Mitt første møte med bjørnene

Jeg ble hentet i Duluth – den nærmeste bussstasjonen, ca. 2 timers kjøretur fra VSWS – av en av de andre frivillige, og på vei tilbake dro vi innom et supermarked for å handle matvarer. De frivillige får kost og losji gratis som «betaling» for hardt arbeid. Jeg hadde mange spørsmål, men ingen av svarene kunne forberede meg på hva som ventet meg da vi endelig ankom VSWS og parkerte nede på observasjonsområdet ved siden av besøksplattformen, ca. 50 meter fra hovedbygningen:

«Så – din første arbeidsoppgave her er å bære disse posene med matvarer over en eng full av bjørner. No problem, right?» Min kollega plukket med seg noen bæreposer fra bilen og trasket i vei retning bygningen, og da jeg ikke hadde lyst å bli stående igjen alene, fulgte jeg raskt hans eksempel. Jeg hadde hjertet i halsen helt til jeg oppdaget at de mange svartbjørnene som spaserte rundt på enga og i skogen ikke engang verdiget meg et blikk. Selv om jeg trodde jeg ankom VSWS uten noen fordommer mot bjørnen, var jeg virkelig forbauset over å oppdage hvor lite interessert bjørnene egentlig er i mennesker – de vil bare få være i fred. Vel inne i bygningen bestemte jeg meg allikevel for å bli der en stund og vente på min introduksjon og den såkalte sikkerhetstreningen alle nye frivillige arbeidere må gjennom.

Sikkerhetstreningen, kalt «Bear Safety Training», består av et kjapt kurs i hvordan man skal og ikke skal oppføre seg for å unngå stress eller skremme dyrene – og samtidig minske risikoen for tilvenning. For eksempel er det strengt forbudt å ta på eller komme for nær bjørnene, mate dem for hånd eller oppføre seg truende, det vil si stå stille og stirre på dem e.l. Dessuten er nye frivillige nødt til å bli værende innendørs de første 24 timene, og de kan kun være sammen med en erfaren partner utendørs de følgende 24 timene. Denne 48-timers-regelen ble innført for at de frivillige skal lære seg hvordan man kan og ikke kan oppføre seg rundt ville dyr – både for men-

Svartbjørn skifter pels hver sommer. Mens pelsskiftet pågår, virker dyrene nakne siden kun dekkhårene er igjen. Hvis en bjørn er gammel eller svak skifter den pels senere på året og langsommere enn de andre bjørnene. På bildet sees Auntie, som er ca. 25 år gammel.

Det finnes nok av dyr på området, deriblant ekorn. De er hverken redde for svartbjørn eller mennesker, og man kan komme temmelig tett innpå!

neskenes og bjørnenes eget beste! Etter at ABA ble grunnlagt, har hverken frivillige eller besøkende blitt skadet av bjørn, noe som viser hvor tolerante dyrene egentlig er. I tilfelle et menneske eller en annen bjørn skulle komme for nær, vil dyret la oss få vite det – først gjennom vokalisering og lyder og så ved å utføre et skinnangrep. Dette er ren bløff, men er en effektiv måte å fortelle oss at vi er for nær og bør trekke oss litt tilbake.

Utenfor det lille observasjonsområdet på ca. 8.000 m² er all kontakt med bjørn forbudt: her skal dyrene skremmes (kalt «negative conditioning») for å unngå tilvenning. I praksis betyr dette at hvis man treffer på en bjørn i skogen, på parkeringsplassen eller hvilket som helst annet sted enn observasjonsområdet, skal man rope, klappe i hendene, trampe og springe mot den i håp om å lære den at mennesker er farlige og at den skal unngå oss. Siden svartbjørn er svært intelligente dyr, ser denne metoden ut til å virke forbausende godt: mens bjørnene til en viss grad tolererer menneskelig nærvær nede på observasjonsområdet, vil de unngå de samme menneskene og springe sin vei ved et tilfeldig møte noen kilometer unna. Til tross for den ekstremt høye bjørnetettheten ved VSWS, er det svært få problemer med svartbjørn på de omliggende campingplassene og tettstedene. Dette viser at bjørnene fortsatt er ville; de har vent seg til og tolererer mennesker kun på det lille observasjonsområdet, men går tilbake til deres sky natur så snart de forlater området.

Svartbjørn er utrolig nysgjerrige dyr, og lærer fort da de har en utmerket hukommelse. Denne ett-åringen har utforsket verandaen utenfor hytta, men klarte ikke å åpne den (låste) døra – men med litt øvelse kan en bjørn lett åpne ulåste, lukkede dører!

På bildet sees et hjørne av besøksplattformen, og souvenirbutikken. De besøkende blir busset direkte fra parkeringsplassen ned hit, og potensielt farlige situasjoner hvor besøkende kommer for nær en bjørn blir dermed unngått.

En binne våger seg vanligvis ikke ut av skogen sammen med ungene sine, da det finnes få fluktmuligheter på åpen mark. I dette tilfellet var kysten klar, og den vesle familien forter seg over enga og inn i skogen på den andre siden.

Et vellykket kompromiss

ABA har følgelig klart å oppnå et kompromiss mellom undervisning og informasjonsspredning på den ene siden, og bevaring og opprettholdning av natur og rovvilt på den andre. Dagens situasjon ikke er ideell, da den nære kontakten mellom mennesker og svartbjørn innebærer en viss risiko for tilvenning, men dette blir kompensert med den unike muligheten for undervisning og forskning som finnes ved VSWS. Arbeidet som blir utført ved VSWS er et svært godt eksempel på hvor viktig det er å spre informasjon blant befolkningen. Det er kun hvis man har kunnskap om dyr, og er stolte av sitt lands dyreliv og natur, at mennesker har en interesse for å bevare den.

Siden ABA er en relativt ny organisasjon, arbeides det ennå med å bygge opp et nettverk til lokale universiteter og forskningsinstitutter. For eksempel samarbeidet ABA med Minnesota Department of Natural Resources i en populasjonsstudie i 2008, og jeg skal selv tilbake til Minnesota for å skrive en masteroppgave om folks holdninger til svartbjørn, og hvordan disse endrer seg med undervisning og erfaring. De fleste har holdninger preget av frykt, og mange besøkende drar igjen fra VSWS med sitt syn på svartbjørn fullstendig endret.

Hjemmesiden til American Bear Association er www.americanbear.org, her kan man finne søknadsskjema for å bli en frivillig arbeider, melde seg inn i organisasjonen eller finne mye nyttig informasjon om svartbjørn.

Foto: Arild Landa.

Ulvens reetablering kan ha bidratt til reetablering av jerv innenfor samme område. Det er en av konklusjonene i rapporten «Jerven – og en verden i endring» fra Norsk institutt for naturforskning. Her presenteres sammendraget i rapporten.

Mer ulv – mer jerv?

Av
Roel May
Jiska van Dijk
Roy Andersen
Arild Landa

Det norske jervprosjektet «Jerven – og en verden i endring» ble startet i 2003. Prosjektets formål var å framskaffe en bedre innsikt i den økologiske rollen jerven *Gulo gulo* spiller i forhold til dynamikken i økosystemet og dens tilpasningsevne til flerbrukslandskapet. Slik kunnskap er viktig med hensyn til å oppnå målsetningene omkring levedyktige jervpopulasjoner med god utveksling mellom populasjonene, samtidig som en kan minimalisere konfliktene til beiteintresser. Prosjektet besto av to deler; en del fokuserte på furasjeringsstrategier og den andre på jervens romlige økologi. Studiemrådene var Sør-Norge, med en spesiell fokus på Østerdalen der jerven forekom-

mer sammen med andre store rovdyr (dvs. ulv *Canis lupus*, gaupe *Lynx lynx* og bjørn *Ursus arctos*), og Snøhetta-området for studier omkring konflikten mellom jerv og sau. I løpet av prosjektperioden (2003–2007) ble totalt 56 ulike individer fanget (13 voksne og 43 unger), de fleste av disse i sekundærhi. Alle voksne og 11 av ungene ble instrumentert med GPS-halssendere og/eller implanterte VHF-sendere.

I studiet av næringsstrategier ble det gjort sammenligninger av jervens diett innenfor og utenfor ulvterritorier. Målet var å se om jervens diett endret seg til mer elg *Alces alces* (som er hovedbyttet for ulven i området) når det fantes ulv i området. Som forventet fant vi at jervens diett inneholdt mer elg og mindre rein *Rangifer tarandus* og små byttedyr (dvs. smågnagere og insekter, fugler og hare *Lepus timidus*) der ulv var nærværende. Ulven øker tydelig jervens tilgang på kadavre, og ulvens reetablering i løpet av slutten på 1900-tallet kan derfor ha bidratt til den etterfølgende reetablering av jerv noen år senere innenfor det samme området.

I områder der både jerv og ulv forekom, observerte vi ved snøsporing at jerven var mer aktiv i høyreliggende områder, samtidig som sjansen til å finne ulvespor økte i de lavereliggende områdene. Dette antyder en romlig separering mellom jerv og ulv. Jerv beveger seg bare ned i skogen for å ernære seg på relativt gamle ulvedrepte elgkadavre (dvs. > 2 uker gamle) under vinterhalvåret. Selv om jerven synes å være avhengig av ulv for å få tilgang på kadavre om vinteren, så benyttet de seg ikke av ulvesporene for å finne kadavrene. Jerven synes å redusere risikoen for direkte konfrontasjoner med ulv, og dermed den interne predasjonen mellom de to artene, ved at de benytter høyreliggende deler av terrenget og bare eldre ulvedrepte elgkadavre.

I høyreliggende alpine områder, der buskap beiter uten beskyttelse, er tap av sau *Ovis aries* til jerv så vanlig at det utgjør en dominerende furasjeringsstrategi for denne rovviltarten. Likevel har en ikke kunnet forklare den observerte variasjonen i tapsfrekvensen av lam mellom ulike

år og beiteområder. Ved å analysere den romlige og tidsmessige variasjonen i tap av lam innenfor områder med saubeite, fant vi at høye tapsrater ikke bare var relatert til reproduksjon hos jerven, men at beitesesonger med økt predasjonsrate også kunne være påvirket av at voksne hunnjerver var fjernet i løpet av den foregående vinteren. Uttak av voksne stedegne hunnjerver kan forårsake en midlertidig demografisk ustabilitet ved etablering av nabo- eller nye individer i området, noe som sannsynligvis vil forandre predasjonsraten. En reproduksjon i et område medfører at ikke bare er hunnen tilstede, men også hennes avkom, faren til avkommet og ungdyr fra tidligere kull. Siden tidspunktene for parring og foreldreplass hos jerven overlapper med beitesesongen for sau, fører også lokal og temporær høyere jervtetthet til økt predasjonsrate på sau.

Langsiktige data over tap av sau til jerv indikerer at værslam er mer utsatt for predasjon enn søyelam på slutten av beitesesongen. En atferdsstudie har avdekket at selv om det ikke ble funnet noen forskjell relatert til lammens kjønn når det gjelder bevegelsesaktivitet eller avstand mellom søya og lammene, så synkroniserte søyelammene sin bevegelsesatferd mer med mora enn værslammene. Økt synkronitet resulterte i en mindre avstand mellom søye og søyelam. Derfor kan en anta at værslam er mer utsatt for jervpredasjon mot slutten av sesongen, på det tidspunktet når lammene blir uavhengige av mora.

I studiet av den romlige økologien til jervene ble habitatpreferanser og potensielle overlapp av jerv med ulv, gaupe og bjørn studert i Østerdalen, Hedmark fylke. Mens tilstedeværelsen av ulv, gaupe og bjørn generelt var knyttet til lavereliggende, kupert skogsterreng, så foretrakk jerven mer høyreliggende, åpent og kupert terreng. Selv om 1/3-del av studieområdet var egnet for alle de tre skogtilknyttede rovdyrene, var bare 1 % egnet for alle fire artene. Alt i alt synes sameksistens mellom jerv og de tre skoglevende rovdyrene å være avhengig av tilgang på spredte fjellrefuger i kombinasjon med nærvær av ulv som gir kadavernuligheter innenfor lavereliggende arealer. Når en skal forklare de nåværende utbredelsene, habitatpreferansene og forskjellene i disse mellom de store skandinaviske rovdyrene, må en imidlertid ikke underestimere betydningen av den historiske forvaltningen og rollen mennesket har spilt som en topp-predator i disse flerbruksøkosystemene.

På bakgrunn av VHF-data fra radiomerkete individer fra Snøhetta-området (Sør-Norge, Jervprosjektet 1990–1995) og i indre Troms (Nord-Norge, Jervprosjektet 1996–2002) viste det seg at jerven plasserte sitt leveområde i ubebygde alpin tundra lengst

borte fra menneskelige forstyrrelser. Innenfor sitt leveområde foretrekker jerven den alpine busk- og skogsosen. I mer bebygde habitater var det ingen tydelig preferanse til spesielle habitater; trolig var det infrastrukturen og ikke habitattypene som var den primære faktoren for lokalisering av leveområde innenfor disse arealene.

Reproduserende jervetisper står overfor en konstant, men avtakende avveining mellom å beskytte sine hjelpeløse unger og det å være borte på næringsøk. Vi studerte bevegelsesatferden i tid og rom til sju reproduserende tisper i sørlige og sentrale deler av Norge på bakgrunn av innsamlede GPS-data fra 2002–2005. Deres bevegelsesatferd viste en gradvis forandring fra en jaktatferd som er konsentrert til nærområdene rundt hiet til et mer optimalt bevegelsesmønster under jakta. Hunnjervene var mest aktive om natta når de jaktet innenfor den lavereliggende overgangssonen mellom tundra og skog. Deres preferanse til de lavereliggende områdene økte etter som sommeren skred fram. Jervene ser ut til å utnytte disse lavereliggende alpine og subalpine arealene til matsøk. Dette er arealer med en høy tetthet av byttedyr, og som dermed meget godt kan representere de delområdene innenfor deres jaktterreng som har størst forventet lønnsomhet. Reproduserende tisper takler avveiningen ved å velge det høyreliggende terrenget når ungene ennå er plassert i dagleier, mens de vandrer nedover i terrenget ettersom ungene vokser til og blir mer mobile og uavhengige.

Gjennom intensiv oppfølging av radiomerkete tisper og kadaverundersøkelser studerte vi i mer detalj aktivitetsmønstre og matforrådsvaner til reproduserende tisper. Vi fant at under fødsels- og avvenningsperioden stolte hunnene på sine matforråd og benyttet mesteparten av sin tid sammen med ungene. På dette tidspunktet hadde tisper med hi et nattlig aktivitetsmønster. Etter at hiet blir forlatt øker ungenes evne til å følge mora, noe som optimaliserer deres vekst, jaktdyktighet og uavhengighet. I løpet av oppfostringsperioden øker avstanden mellom mor og avkom signifikant, og i september er ungene blitt nesten fullt utvokste og er ikke lengre avhengige av at mora finner mat til dem. Under denne tiden er det en høy positiv korrelasjon mellom predasjonen på sau og andelen av unger som er separert fra sin mor. Innsikt i mødrepass og familiegrupperes aktivitetsmønstre kan derfor bidra med verdifull informasjon til forvaltningen.

I Sør-Norge ble dokumenterte hiplasser hvor det hadde vært reproduksjon undersøkt for å belyse romlige egenskaper. På den stedsspesifikke skalaen var hiene assosiert med bratt, kupert terreng med bar fjellgrunn. På leveområde- og landskaps-

skala var hiene plassert i kupert terreng 1000 meter over havet og langt unna infrastruktur. Kuperthet og bratthet i terrenget syntes generelt å være et viktig kjennetegn for hilokalitetene på alle skalaene. I slikt terreng kan jerven grave ut hiplasser i snøfonner. Det er også mulig at denne terrengetypen, spesielt når den finnes langt fra menneskelige infrastruktur, blir oppfattet som å gi beskyttelse fra mennesker. Denne type informasjon over spesifikke topografiske egenskaper for hilokaliteter kan gi nyttig informasjon til å styre overvåkningsinnsatsen samt å beskytte hiområder fra unødvendig menneskelig forstyrrelse.

Jerven krever store arealer med sammenhengende habitater, og hovedkonklusjonen fra prosjektet «Jerven – og en verden i endring» er at en vellykket forvaltning bare er mulig dersom vi lykkes i reell integrering av jerven i flerbrukslandskapet. Dette kan oppnås ved å bruke vår kunnskap om jervens romlige krav og dens næringsstrategier, samtidig som en søker å minimalisere konfliktene i forhold til tap av bufe.

Rapportreferanse:
May, R., Dijk, J. van, Andersen, R. & Landa, A. 2008. *Jerven – og en verden i endring*. Slutt-rapport for Det norske jervprosjektet 2003–2007. – NINA Rapport 434. 43 s.

Lenke til rapporten (pdf):
<http://www.nina.no/applications/system/publish/view/showLinks.asp?archive=1001925>

Roel May, NINA, 7485 Trondheim, roel.may@nina.no
Jiska van Dijk, NINA, 7485 Trondheim, jiska.van.dijk@nina.no
Roy Andersen, NINA, 7485 Trondheim, roy.andersen@nina.no
Arild Landa, NINA, 7485 Trondheim, arild.landa@nina.no

Ulv i Skandinavia vinteren 2008–2009

Utdrag fra foreløpig statusrapport 15. juni 2009

Familiegrupper

Vinteren 2008–2009 (oktober–februar) ble det totalt registrert 27 familiegrupper (flokker) av ulv i Sverige og Norge. Tre av disse flokkene hadde tilhold kun i Norge (Osdalen, Julussa, Kynna), to hadde revir på tvers av riksgrensen (Gräsmark, Dals Ed–Halden), mens de resterende 22 flokkene hadde tilhold bare i Sverige (Tabell 1, Figur 1).

Ynglinger 2008

Totalt ble det dokumentert 25 valpekull født i Skandinavia i 2008, hvorav tre i helnorske revir (Osdalen, Julussa, Kynna), ett i revir på tvers av riksgrensen (Dals Ed–Halden), mens de 21 resterende ble født i helsvenske revir (se nr. 6–11 og 13–27, over). Dessuten kan det ikke utelukkes at det ble født valper i ytterligere ett svensk/norsk revir (Gräsmark).

Ulvepar

I tillegg til familiegruppene ble det registrert 11 sikre revirmarkerende ulvepar i perioden oktober–februar 2008–2009 (Tabell 1, Figur 1). Et av disse parene hadde tilhold i revir på tvers av riksgrensen (Juvberget), mens de resterende 10 hadde helsvensk tilhold.

Usikre ulvepar

I tillegg til de ovenfor nevnte revirmarkerende parene, ble det registrert fem usikre ulvepar vinteren 2008–2009 (Tabell 1, Figur 1). Av disse mulige parene ble ett påvist på tvers av riksgrensen (Rotna), mens de resterende fire hadde helsvenske revir. Enkelte par lot seg ikke klart atskille fra revirmarkerende ulver i tilgrensende revir. Her vil innsamlede DNA-prøver være avgjørende for framtidig endelig vurdering.

Andre stasjonære ulver

I tillegg til familiegrupper og par viser den foreløpige oversikten at det ble registrert sju andre revirmarkerende, stasjonære ulver i Skandinavia vinteren 2008–2009 (Tabell 2). Alle ble påvist i Sverige.

Andre ulver

I tillegg til de beskrevne stasjonære ulvene omfatter vinterens totale antall ulver også kategorien «andre ulver», som hovedsakelig består av ikke-stasjonære, unge individer på vandring eller dyr med uavklart status pga. for lite sporing. Vinteren 2008–2009 ble det på sporsnø registrert sju slike ulver i Norge. Denne kategorien ulver er ikke lenger prioritert å registrere i Sverige og antall ulver i denne kategorien på svensk side bør derfor betraktes som et betydelig underestimert minimum (Tabell 2).

Døde ulver

For vinterperioden oktober 2008–april 2009 er det offisielt kjent 11 døde ulver i Skandinavia. Alle disse døde i Sverige (6 skadefelling, 1 nødverge, 1 trafikk, 1 alderdom, 1 drukning, 1 drept av annen ulv).

Totalbestanden

Vinterens antall ikke-stasjonære ulver er ikke talt opp eller på annen måte beregnet i Sverige. Uten disse ikke-stasjonære svenske ulvene, viser de foreløpige bestandstallene at det totalt var minimum 186–209 ulver i Skandinavia vinteren 2008–2009 (1. oktober–28. februar, brutto), hvorav 24–26 i Norge, 10–15 med tilhold på tvers av riksgrensen og minimum 152–168 i Sverige (Tabell 2). Når 11 kjente døde ble fratrukket bruttotallet, var vinterens foreløpige netto-

tall minimum 175–198 ulver i Skandinavia før yngling i 2009.

Forventet antall ynglinger i 2009

Ut fra en samlet vurdering pr. 15. juni 2009 er totalt 25–30 ulvekull forventet født i Skandinavia i år. Med andre ord forventes en svak økning i antall ynglinger i Skandinavia sammenlignet med i fjor. Det vil ta tid å kartlegge alle årets ynglinger, da få voksne ulver for tiden er radiomerket (i kun åtte av årets potensielle ynglerevirev i Skandinavia er ulv merket med fungerende GPS-halsband, to i Norge og seks i Sverige). Endelig antall ynglinger vil som vanlig bli kartlagt i sporsnøperioden påfølgende vinter.

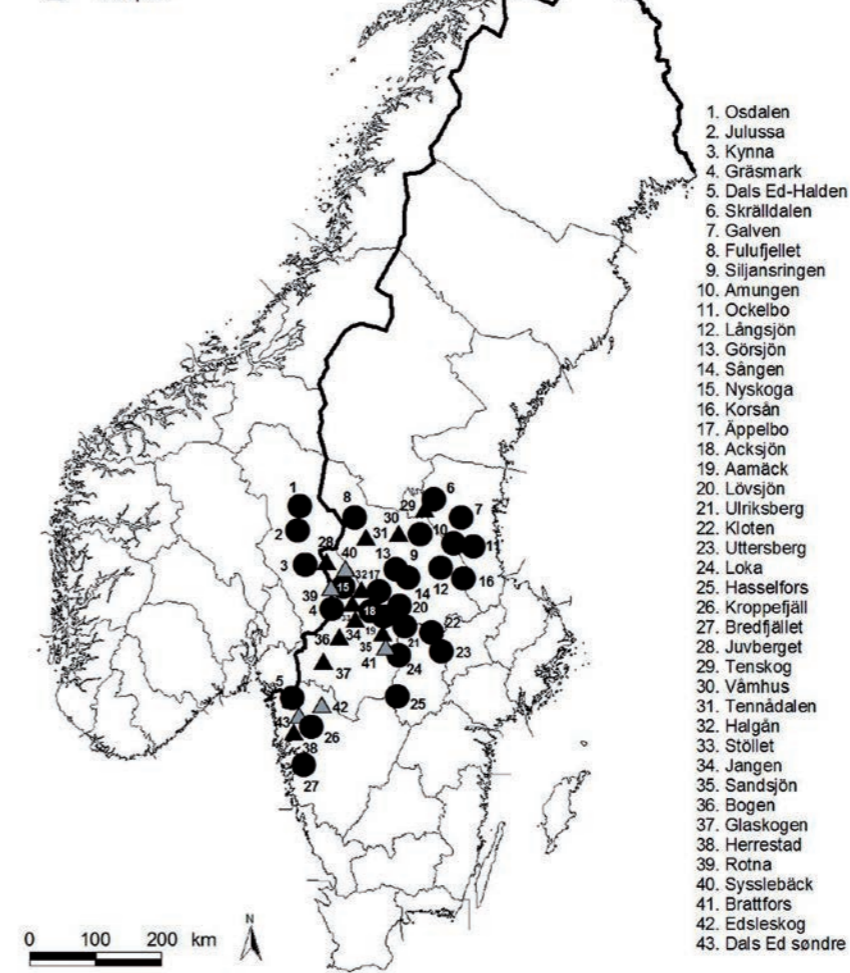
Bestandsutvikling og konklusjoner

Den felles skandinaviske ulvestammen er fortsatt i vekst. Sammenlignet med våre tilsvarende foreløpige tall fra ett år tidligere økte totalbestanden av ulv i Skandinavia med gjennomsnittlig 25 % på ett år (fra vinteren 2007–2008 til årets vintersesong).

I norsk delbestand av skandinaviske ulver ble det i fjor vinter (2007–2008) påvist 8–15 dyr med helnorsk tilhold, 10–13 dyr med tilhold på tvers av riksgrensen og således totalt 18–28 ulver som berørte norske arealer. Sist vinter (2008–2009) var de tilsvarende tallene 24–26 helnorske ulver, 10–15 ulver med tilhold på tvers av riksgrensen og 34–41 ulver totalt (Tabell 2). Fra fjorårets til årets vintersesong tilsvarte dette mer enn en dobling av antall ulver med helnorsk tilhold (117 %) og en vekst på gjennomsnittlig 9 % for ulver med tilhold på tvers av riksgrensen. Det totale antall ulver som berørte norske arealer økte i gjennomsnitt med 63 % mellom de to vintersesongene.

ULVEFLOKKER OG PAR VINTEREN 2008-2009

- Familiegruppe
- ▲ Ulvepar
- △ Ulvepar?

Figur 1. Utbredelsen av ulveflokker (familiegrupper), sikre ulvepar og mulige ulvepar i Norge og Sverige i oktober–februar vinteren 2008–2009.

Bestandsøkningen i Norge skyldtes i hovedsak at det for første gang på over 10 år ikke ble påvist yngling av ulv i Norge i 2007, mens ulvetisper ynglet i tre helnorske ulverevir i 2008.

Svensk delbestand viste også klar vekst. Etter vinteren 2007–2008 viste foreløpige tall at det totalt var 119–137 ulver i flokker og par med helsvensk tilhold, mens de tilsvarende tallene sist vinter (2008–2009) var 143–158 dyr (Tabell 2) og dermed en gjennomsnittlig bestandsvekst på 18 % på ett år for disse kategorier ulver i Sverige. Veksten i svensk delbestand av flokker og par var mindre enn mellom de to foregående vintersesongene (45 %). Hovedårsak til denne forskjellen var færre registrerte revirmarkerende par vinteren 2008–2009.

Kilde: Wabakken, P., Strømseth, T. H., Aronson, Å. & Svensson, L. 2009. Ulv i Skandinavia vinteren 2008–2009. Foreløpig statusrapport. Høgskolen i Hedmark.

Bestandsovervåking av ulv

Ulv i Sverige og Norge tilhører en felles sørskandinavisk bestand med utbredelse på tvers av riksgrensen. Bestandsregistreringene av ulv skjer derfor i nært samarbeid på tvers av landegrensene. Årlig bestandstelling foregår primært vinterstid i perioden 1. oktober–28. februar. Disse årlige bestandstellingene er i hovedsak basert på sporinger på snø, kombinert med radiotelemetri og DNA-analyser etter metoder som er beskrevet i våre trykte årsrapporter. Tidligere årsrapporter er tilgjengelige på hjemmesidene til følgende involverte parter: Høgskolen i Hedmark (<http://www.hihm.no>), Viltskadecenter (<http://www.viltskadecenter.se>), SKANDULV – Det skandinaviske ulveforskningsprosjektet (<http://www.nina.no>) og Direktoratet for naturforvaltning – DN (<http://www.rovviltportalen.no>).

Bestandsovervåkingen av stasjonære ulver i Norge koordineres og kvalitetssikres av Høgskolen i Hedmark v/ Petter Wabakken og Thomas H. Strømseth, mens ikke-stasjonære dyr registreres av Statens naturoppsyn (SNO). Ulveregistreringene er en del av det nasjonale overvåkingsprogrammet for store rovdyr i Norge ved Norsk institutt for naturforskning (NINA). I Sverige er det de enkelte länsstyrelsene som har ansvaret for registrering av ulv. Koordinering og kvalitetssikring av ulveregistreringene på nasjonalt nivå i Sverige blir gjort av Viltskadecenter v/Åke Aronson og Linn Svensson.

Tabell 1. Antall familiegrupper og ulvepar totalt i Skandinavia angitt for de respektive land og for revir på tvers av riksgrensen vinteren 2008–2009. Antall valpekull i 2008 er også oppgitt.

Kategori ulv	Norge	Norge/Sverige	Sverige	Skandinavia
Familiegrupper	3	2	22	27
Ulvepar (min–max)	–	1–2	10–14	11–16
Valpekull i 2008	3	1–2	21	25–26

Tabell 2. Antall ulver i Skandinavia vinteren 2008–2009 fordelt på respektive land og familiegrupper, ulvepar og resterende ulver registrert. Oversikten bygger på opplysninger fra perioden 1. oktober–28. februar. Bestandstallene er bruttotall, da 11 døde ulver fra vinterperioden ikke er fratrukket (se tekst).

Kategori ulv	Norge	Norge/Sverige	Sverige	Skandinavia
Familiegrupper	17–19	8–11	119–129	144–159
Ulvepar (og usikre par)	–	2–4	24–29	26–33
Andre stasjonære	–	–	7	7
Andre	7	–	2–3*	9–10*
Totalsum, brutto	24–26	10–15	152–168*	186–209*

* fullstendig og foreløpig, spesielt da ulver i kategorien «andre ulver» ikke er talt opp/beregnet i Sverige.

Hans Gundersen under feltarbeid i hjemtraktene i Vidrek, Narvik den 18. april 1999. Foto: Viggo Ree.

Vinner av FVRs rovdyrpris 2009 er naturfotografen Hans Gundersen. Her forteller han litt om seg selv.

Et langt liv i nordisk natur

Av Hans Gundersen

Jerv i Ofoten. Foto: Hans Gundersen.

Jeg er født i Nord Sverige i 1949 – det er vel brusset fra de store elvene og suset fra furuskogen som senere har dratt meg tilbake til disse områdene og hele Nordkalotten.

Jeg vokste opp på et lite småbruk to mil sør for Narvik og trivdes godt der. Vi fisket i fjorden, fikk kjøtt og melk fra egen buskap – og bær og ved fra skogen. Vi var få barn i bygda slik at naturen ble min lekeplass. Dyrene ble mine venner. På slutten av femtitallet og begynnelsen av sekstitallet ble de siste bjørnene avlivet her. I Skjomen ble ei binne med to unger skutt, og etter dette har det kun en sjelden gang streifet en og annen ung hannbjørn forbi. Rundt 1967 så jeg de første gaupesporene i snøen, samtidig

som elgen også ble mer vanlig. Den skye og forsiktige jerven har vi hele tiden hatt her.

Jeg fulgte ofte jervespor som 13–14-åring, og prøvde å tolke sporene. Det var ikke før jeg tjenestegjorde i militæret på GSV (Garnisonen i Sør-Varanger) at jeg oppe i Pasvikdalen begynte å fotografere natur og dyreliv. Senere kjøpte jeg et 8 mm smalfilmkamera og filmet rev, hare, kråke osv. Så kom videokamera og jeg kjøpte et VHS-skulderkamera. Jeg måtte jo henge med på det nye som kom etter hvert, og det ble video 8, Hi 8 og så diverse dvcam og nå HDV. Tenker jeg stopper der.

Mine første videobilder ble vist på NRKs «Ut i naturen» i 1990. Senere ble jeg kjent

Ulv i finsk Karelen. Foto: Hans Gundersen.

med Hans C. Alsvik, Arne Nævra og Trond Berg. Mine bilder ble ofte brukt. Min første film ble naturlig nok om jerv siden det var det dyret jeg kjente mest til. Det tok ca. 3 år å gjøre opptakene som ble viste på NRK i 1998. Siden har det blitt til sammen 10 filmer.

Den siste som ble vist nå i 2009 var også om jerv. Nå mener jeg at ringen på en måte er sluttet. Det blir neppe flere produksjoner fra meg om store rovdyr. Den 16. juni ble jeg 60 år, og jeg klarer ikke lenger å bære 30 kilo på ryggen over lange strekninger eller ligge dager og uker i telt og snøhuler. Men jeg gir meg aldri helt med de store rovdyrene. Jeg har møtt brunbjørn, isbjørn, gaupe, ulv og mest av alle jerven. Jeg har bygget ei lita kamouflasjehytte ikke langt fra der jeg bor. I den hytta vil jeg nok sitte å betrakte jerven i fremtiden, dersom den ene lille tisper som er igjen her overlever lisensfelling til høsten. Naturen og musikken har vært mitt liv. Jeg har underholdt med gitaren mange ganger. De siste årene har jeg hatt villmarkskvelder på Narvik kulturhus, hvor jeg har vist film, snakket om det jeg har opplevd i skog og mark, sunget og spilt gitar.

Andre spennende ting her er kysten med store flokker av unge havørn om høsten, flokker med spekkhoggere og oter på skjærene. Jeg føler meg privilegert som har fått oppleve alt dette. Til slutt vil jeg takke foreningen for rovdyrpris 2009 som ble gitt meg på årsmøte i mai. Det var trivelig å møte så mange av medlemmene som jeg ikke har truffet på mange år. Håper vi sees igjen om ikke så lenge.

Hans Gundersen sjekker ferske jervspor i Vidrekfjellet i Narvik den 14. april 2000. Foto: Viggo Ree.

Føring av notater under filmarbeid i Vidrek 18. april 1999. Foto: Viggo Ree.

Rovdyrprisen 2009 tildelt Hans Gundersen

Naturfilmeren Hans Gundersen fra Vidrek i Narvik, Nordland ble tildelt Foreningen Våre Rovdyrs rovdyrpris 2009 for hans mangeårige innsats for å spre kunnskaper om og skape positive holdninger til norsk fauna og natur – ikke minst våre truede rovviltarter. Prisen ble overrakt på organisasjonens årsmøte i Hedmark 9 mai.

Prisvinneren har gjennom flere tiår formidlet nordnorsk natur gjennom iherdig feltinnsats og unike opptak. De store rovdyrene har hatt en egen plass i Gundersens virke der hans enestående fjernsynsfilmer om jervens tilværelse i skjæringspunktet mellom en utfordrende natur og menneskelig etterstrebelse må fremheves spesielt. Hans dokumentarproduksjoner om ulv og bjørn har også høstet stor anerkjennelse. Filmen «Nærkontakt med brunbjørn» ble nominert i klassen beste naturdokumentar på den europeiske naturfilmfestivalen i Helsingborg i 2003.

Hans Gundersen har også engasjert seg i lokalt og regionalt rovviltarbeid gjennom en årrekke. I tillegg til en karriere som profesjonell musiker og tidligere politimann var han dessuten med på å starte Norsk Ornitologisk Forenings lokallag i Narvik på 1990-tallet og har drevet en mottaksstasjon for skadede rovfugler.

Foreningen Våre Rovdyrs rovdyrpris har gjennom årene blitt tildelt tidligere generalsekretær i Norges Naturvernforbund Magne Midttun (2008), naturfilmprodusenten Albert W. Ovesen (2007), tidligere leder i Norges Naturvernforbund Hans J. Engan (2006), zoolog og naturverner Kåre Elgmork (2005), tidligere leder av Foreningen Våre Rovdyr Paul Granberg (2002), zoolog og rovfugleekspert Per J. Tømmerraas (2001) – samt tidligere sogneprest i Lierne Lars Berge og melkebonde Johan Storm Nielsen i Snåsa (2000).

Vellykket kattugle-behandling

Utmagret og påkjørt, men etter to uker i Foreningen Våre Rovdyrs rehabiliteringsanlegg var den klar for hekkesesongen.

Tekst: Geir Sjøli
Foto: Marius Sjøli

Den 21.mars i år fikk jeg telefon fra Toril Andresen som hadde vært så uheldig å kjøre på en kattugle. Ugla satt i veien, og et sammenstøt var dessverre ikke til å unngå. Fuglen var utmagret og litt blodig rundt nebbet, men hadde ingen brudd.

Den var selvsagt litt groggy og måtte tvangsføres de første dagene, men etterhvert tok den glupsk for seg av daggamle kyllinger. Noen uker senere var den i god form, og etter at Vidar Lillesteth hadde satt en ring på det ene beinet, fikk den endelig friheten tilbake.

Bare fryd og gammen...

Klar til slipp.

Toril Andresen, Geir Sjøli og Vidar Lillesteth.

En korrigerert oversikt over vandrefalken i Oppland i 2008

Av Jon Opheim, Olav Brendjord, Knut Gundersen, Sven Haugen, Geir Høitomt, Bjørn Harald Larsen, Bjørn Roar Løkken, Christin Valsjø, Ragnar Ødegård og Thor Østbye

Foto: Thor Østbye

Vi har med interesse lest artikkelen om vandrefalk i Oppland i 2008 i forrige hefte av *Våre Rovdyr* (Steen & Johnsen 2009). Denne publikasjonen inneholder mye verdifull informasjon om artens forekomst i fylket. I en såpass bredt anlagt presentasjon er vi imidlertid forundret over at Norsk Ornitologisk Forening, avd. Oppland ikke er kontaktet av artikkelforfatterne, og at det heller ikke er gjort litteratursøk i vårt lokalitetskrift *Hujon*. En god del av vandrefalkovervåkingen med hekeresultatene blir offentliggjort her (jf. Opheim & Grimsby 2008). Vi har heller ikke unngått å merke oss følgende sluttkommentar i artikkelen under avsnittet om bestandsutvikling:

Det er også få personer som er interesserte nok og villige til å delta i feltarbeidet – mye arbeid faller derfor på et mindre antall personer. Vi har i liten grad hatt gjenværende tid for leting etter nye par i Oppland i 2008.

Medlemmer i NOF, avd. Oppland har over lang tid fulgt med i vandrefalkens reetablering i fylket, og vi kjenner pr i dag til 22 lokaliteter med konstatert eller tydelig indikasjon på hekking i tidsperioden 1990–2008. Etter det vi kan lese ut av tabell 1 i artikkelen til Steen & Johnsen (2009) er 5 av disse nye, slik at det totale antall kjente hekkeplasser for vandrefalk i Oppland dermed kommer opp i 25. På alle disse er det konstatert hekking etter år 2000.

I 2008 har 15 medlemmer besøkt og bidratt med opplysninger på til sammen 17 lokaliteter, hvorav hekking/sterk indikasjon på hekking er konstatert på 3 lokaliteter som ikke er med i artikkelen. I tillegg ble det registrert aktivitet på 2 lokaliteter i Sør-Fron – mot én i artikkelen til Steen & Johnsen (2009). Vi tillater oss med dette å supplere denne publikasjonen med ny, korrigerert tabell-oversikt over kjente hekkeplasser i Oppland med hekeresultat i 2008 (tabell 1).

For øvrig må vi også stille spørsmål ved etablering av hubro på en vandrefalk-lokalitet i Øyer, og at dette kan være en mulig årsak til at falkeparet har flyttet på seg. Fordi denne lokaliteten er nøye overvåket, tillater vi oss å trekke forekomsten av hubro der i tvil. Vi finner det mer sann-

synlig at flyttingen kan skyldes økende hangglidervirksomhet i området.

De som har utført vandrefalkregistreringer i Oppland i 2008 er (antall lokaliteter i parentes): Olav Brendjord (1), Kjølvs Falklev (1), Knut Gundersen (1), Helge Grønlien (1), Sven Haugen (1), Geir Høitomt (4), Bjørn Harald Larsen (2), Morten Liebe (1), Bjørn Roar Løkken (4), Jon Opheim (3), Dag Smogeli Rusten (3), Borghild Simengard (1), Christin Valsjø (1), Ragnar Ødegård (1) og Thor Østbye (1).

Litteratur

Opheim, J. & Grimsby, O. W. 2008: Siste nytt. Perioden 01.05.–15.08.2008.

Hujon 34 (3):286–305.

Steen, O. F. & Johnsen, J. T. 2009: Vandrefalk i Oppland 2008. Bestand, hekkeaktivitet og ungeproduksjon. *Våre Rovdyr* 23 (1):16–20.

Redaksjonen forstår det slik at partene vil komme tilbake med en omforent sammenstilling på et senere tidspunkt.

Lokalitet	Kommune	Aktivitet registrert	Ruging konstatert	Flygedyktige unger
O-1	Ringebu	1	1	2
O-2	Nord-Aurdal	1	1	3
O-3	Søndre Land	1	1	3
O-4	Søndre Land	1	1	3
O-5	Østre Toten	1	1	2
O-6	Øyer	1	1	3
O-7	Gausdal	1		
O-8	Gausdal	1	1	3
O-9	Sør-Aurdal	1	1	3
O-10	Sør-Fron	1	1	2
O-11	Vang	1	1	2
O-12	Nordre Land	1	1	2
O-13	Sør-Fron	1		
O-14	Vestre Slidre	1	1	1
O-15	Nord-Fron	1	1	2
O-16	Sel	1	1	2
O-17	Gausdal	1	1	3
O-18	Dovre	0		
O-19	Søndre Land	1	1	2
O-20	Gausdal	1	1	2
	Dovre	1	1	3-4
	Nord-Fron	1		
	Nord-Fron	1		
	Lillehammer	0		
	Gran	0		
Sum		22	18	43-44

Tabell 1.

Malungen gjestegård var et velegnet sted for FVRs årsmøte. Foto: Yngve Kvebæk.

Årsmøtet 2009

Godt oppmøte, velsmakende mat og tett program preget årsmøtet i år. Arrangementet løp av stabelen lørdag 9. mai på den behagelige og velegnede Malungen gjestegård i Stange i Hedmark. De programforpliktende delene av årsmøtet ble gjennomført uten store overraskelser. Deretter holdt Viggo Ree et minneord om den nylig avdøde miljøkjempen Steinar Lem. Naturfotografen Hans Gundersen mottok så foreningens rovdyrpris begrunnet med hans gode filmatiske

formidling av natur og dyreliv inkludert rovvilt i tillegg til hans mangeårige innsats for foreningen. Etter en bedre middag ble kvelden avsluttet med et spennende og innholdsrikt foredrag av Petter Wabakken under tittelen «Hvorfor forskningsmerke store rovdyr?» der han også trakk opp det historiske perspektivet med de resultater man har oppnådd i lys av merking kontra ikke-merking.

Yngve Kvebæk

Valgt ledelses nye sammensetning

Styremedlemmer
Stig Anderson
Arne Flor
Erling Mømb
Geir Sjøli
Christin Valsjø
Birger Westergren

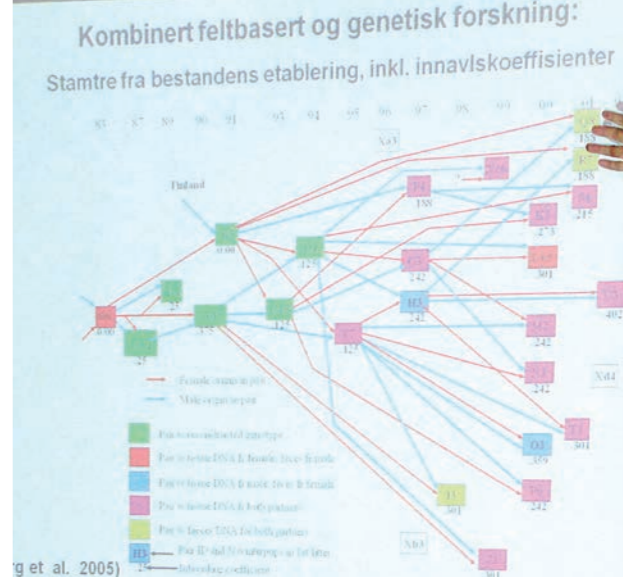
Vararepresentanter
Toril Andresen
Lars Johan Berge
Knut Georg Flo
Morten Ree

Valgkomité
Paul Granberg
Burny Iversen
Viggo Ree

Revisor:
Bård Haugsrud

Prisvinner Hans Gundersen ble tildelt et håndkolorert grafisk blad laget av Viggo Ree. Foto: Yngve Kvebæk.

Rovviltforsker Petter Wabakken holdt et innholdsrikt foredrag om forskningsmerking. Foto: Yngve Kvebæk.

Viggo Ree (t.v.), Anne Bjerknes, Knut Georg Flo og Mads Løkeland nyter finværet før årsmøtet. Foto: Hilde Aaseth.

Nytt varamedlem til styret – Morten Ree. Foto: Hilde Aaseth.

FVRs første leder Paul Granberg. Foto: Hilde Aaseth.

Styreleder Birger Westergren innleder. Foto: Yngve Kvebæk.

Helga Riekes fra FVRs arbeidsgruppe i Østfold med en gjennomgang av gruppens aktiviteter. I forgrunnen Jan Fredriksen (t.v.) og Knut Georg Flo. Foto: Yngve Kvebæk.

Middagen er alltid et høydepunkt. Foto: Yngve Kvebæk.

Viggo Ree med minneord om Steinar Lem. Foto: Yngve Kvebæk.

FVRs eget «hus-orkester» for anledningen: Hans Gundersen (t.v.) og Arne Flor. Foto: Yngve Kvebæk.

Styreleder Birger Westergren hadde benyttet anledningen til innkjøp av gamle musikkinstrumenter på et tilfeldig loppemarked på veien til årsmøtet. Foto: Hilde Aaseth.

Deltagere i ferd med å benke seg foran møtet. Foto: Yngve Kvebæk.

FVRs flotte t-skjorter

NY FVR-SKJORTE

*Koksgrå med ulveakvarell malt av Viggo Ree.
Tekst: Ulven – en naturlig del av norsk natur.*

NB! Fotomontasje

Str. S, M, L, XL

Pris kr 150 pr. stk. + porto

Bestilles fra våre representanter i Østfold:

Helga Riekeles
E-post: helgariekeles@hotmail.com
Tlf.: 69263709

Stein Karlsen
E-post: stei-ka3@online.no

Restsalg gaupeskjorte

Str. S, M
Pris kr 100 pr. stk. + porto

Foreningen Våre Rovdyr

Ledelse

Leder
Birger Westergren, Sømskleiva 11, 4637 Kristiansand
p 38 04 69 87, mob 47 26 30 33

Kasserer
Stig Anderson, Lokes v. 18, 4846 Arendal
p 37 02 36 22, a 37 05 71 95

Styremedlem
Arne Flor, Bergstien 18, 4842 Arendal
p 37 03 16 95, mob 48 11 12 35

Styremedlem
Erling Mømb, Østtagrenda, 2485 Rendalen
p 62 46 82 12, mob 41 61 71 10

Styremedlem
Geir Sjøli, Sjøli, 2164 Skogbygda
p 63 90 85 35, mob 41 41 37 12

Styremedlem
Christin Valsjø, Hardlandsv. 2 B, 2615 Lillehammer
mob 90 53 95 83

Vararepresentanter
Toril Andresen, Gløtten 2, 1920 Sørumsand
mob 92 43 21 46

Lars Johan Berge, 7882 Nordli
p. 74 33 72 19, mob 95 03 96 35

Knut Georg Flo, Neshaugen 83, 5226 Nesttun
mob 94 48 38 38

Morten Ree, Varsmoen 10, 7332 Løkken Verk
p. 72 49 63 91, mob 48 17 79 73

Daglig leder/redaktør
Yngve Kvebæk, Maridalsv. 225 C, 0467 Oslo
p 22 95 08 66, mob 91 54 41 91

Informasjonskonsulent
Viggo Ree, Pamperudbakken, 3530 Røyse
p 32 15 77 15, mob 98 64 57 75, faks 32 15 78 22

Regionleder Troms & Finnmark
Therese Simonsen Rye, Utsikten 190, 9018 Tromsø
mob 95 02 57 61

Regionleder Midt-Norge
Lars Johan Berge, 7882 Nordli
p. 74 33 72 19, mob 95 03 96 35

Regionleder Hedmark
Erling Mømb, Østtagrenda, 2485 Rendalen
p 62 46 82 12, mob 41 61 71 10

Regionleder Østfold
Lennart Fløseth, Balaklava 7, 1513 Moss
p 69 27 02 00

Regionleder Sørlandet
Arne Flor, Bergstien 18, 4842 Arendal
p 37 03 16 95, mob 48 11 12 35

Bidrag til FVR

Foreningen Våre Rovdyr er for lengst godkjent under ordningen med gaver til frivillige organisasjoner. Det innebærer at du er fradragsberettiget for gavebeløp fra og med kr 500 til og med kr 12.000 enten det gis til ulvefondet, som ordinære gaver eller begge deler. Fradragsretten gjelder ikke kontingentbeløpet.

Din skatt blir redusert med 28 % av beløpet du overfører. Et gavebeløp på f.eks. kr. 1.000 (utover kontingenten) reduserer skatten med kr 280 slik at din reelle utgift blir kr 720.

FVR skal innberette beløpene til ligningsmyndighetene slik at din selvangivelse automatisk blir utfylt i relevante felt. Da trenger vi ditt personnummer, så påfør gjerne det på overføringen. Hvis ikke, så er det slett ikke noe problem. Vi tar bare kontakt eller skaffer fram opplysningen i henhold til godkjent prosedyre.

FVR har i mange år angitt kontingenten som minimumsbeløp med åpent beløpsfelt på kontingentgiroen. Mange medlemmer er således vant til å gi en stor eller liten slant ekstra til virksomheten. Kommer dette ekstrabeløpet opp i kr 500 eller over, så sørger vi for at det kommer til skattefradrag på din selvangivelse i henhold til ovennevnte ordning med gaver til frivillige organisasjoner.

Foreningen Våre Rovdyr
Postboks 195
2151 Årnes
Konto: 2800 11 12149

Ulvefondet

Konto 2800 10 08317

Foreningens formål

- * arbeide for at alle norske rovpattedyr og rovfugler skal leve i livskraftige bestander
- * arbeide for at også dyreartenes miljø beskyttes mot forringelse og ødeleggelse
- * spre faktaunderlag og saklig informasjon til massemediene og allmennheten, for derved å oppnå større forståelse for rovdyrenes rolle i naturen og deres behov for egnede biotoper
- * støtte forskning på våre rovpattedyr og rovfugler
- * arbeide for at det ved jakt på de aktuelle artene skal tas hensyn til:
  - artenes reproduksjonstid
  - ungenes utvikling og avhengighet av foreldrene
  - artenes sosiale struktur og øvrige særtrekk
- * samarbeide med lokale, regionale og nasjonale myndigheter, samt øvrige interesseorganisasjoner for å finne måter å bevare dyr og biotoper på, og finne lempelige løsninger på konflikter som oppstår mellom menneskelige interesser og rovdyr.

2009

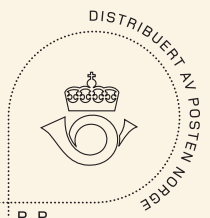
Seniormedlem	min. kr 200
Seniormedlem + familiemedlem(mer)	min. kr 250
Juniormedlem (under 18 år)	min. kr 75
Bedriftsmedlem	min. kr 1000

Medlemskap inkluderer 4 hefter av Våre Rovdyr
Kun abonnement Våre Rovdyr kr 200
Konto 2800 11 12149

Member/subscription abroad (NOK 250):
Sparebanken Soer, Arendal, Norway
SWIFT/BIC-code: AASPNO22
IBAN number: NO872800112149

Foreningen Våre Rovdyr
Postboks 195
2151 Årnes
E-post: fvr@fvr.no
Tlf.: 22 23 23 89
Web: www.fvr.no

B-Economique
NORGE

P.P.

Returadresse: Foreningen Våre Rovdyr
Postboks 195
N-2151 Årnes

